

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ALOQA AXBOROTLASHTIRISH VA
TELEKOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI DAVLAT QO'MITASI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI

Himoyaga
Kafedra mudiri

« _____ »

« ____ » _____ 2014 y.

**BAKALAVR MALAKAVIY BITIRUV
ISHI**

Mavzu:

“ZiyoNet” tarmog’i doirasida elektron lug’at ishlab chiqish

(O'zbek/rus/ingliz)

Bitiruvchi	_____	Rajabov Sh. B.
	(imzo)	
Rahbar:	_____	Saidaliyev G'.G'
	(imzo)	
Taqrizchi	_____	_____
	(imzo)	(f. i. o)
HFX bo'yicha maslahatchi	_____	_____
	(imzo)	(f. i. o)

Toshkent-2014

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI ALOQA, AXBOROTLASHTIRISH VA
TELEKOMMUNIKASION TEXNOLOGIYALAR DAVLAT QO'MITASI
TOSHKENT AXBOROT TEXNOLOGIYALARI UNIVERSITETI

Fakultet: Kompyuter injiniring
Kafedra: Axborot texnologiyalari
Yo'nalish (mutaxassislik): Informatika va axborot texnologiyalari

«TASDIQLAYMAN»
Kafeda mudiri _____
«_____» _____ 2014 y.

Bitiruv malakaviy ishni bajarishga

TOPSHIRIQ

Rajabov Sherzod Bahtiyorovich
(familiya, ismi, otasining ismi)

1. BMI mavzusi: “ZiyoNet” tarmog’i doirasida elektron lug’at ishlab chiqish (O’zbek/rus/ingliz)
 2. Universitet 19.04.2014 yildagi № 254-15 qarori bilan tasdiqlangan
 3. Ishni to’liq bajarish uchun berilgan vaqt _____
 4. Ishning boshlang’ich ma’lumotlari: Amaliyot materiallari
 5. Xisob tushuntirish matni mundarijasi (ishni bajarishdagi masalalar ro’yxati): ____
- Kirish. 1. Jamiyatning rivojlanishida dasturiy ta’minot vositalarining o’rni
2. Web sayt ishlab chiqish vositalari, 3. “ZIYONET” tarmog’i doirasida elektron
lug’at ishlab chiqishni loyihalash 4. Hayot faoliyati havfsizligi 5. Xulosa.
Grafik materiallar ro’yxati: Prezentatsiya materiallari, jadvallar _____
7. Topshiriq berilgan kun: 22.03.2014

Rahbar _____
(imzo)

Topshiriqni oldim _____
(imzo)

8. BMI ishining har bir bo'limida bajariladigan ishlarga maslaxatlar

Bo'lim	Rahbar F.I.O	Imzo vaqt	
		Topshiriq berdi	Topshiriq oldi
Asosiy qism	Saidaliyev G'.G'		
HFX			

9. Ishni bajarish grafigi.

T.R.	Ish qismlarining nomi	Bajarish muddati	Raxbar (maslaxatchi) Belgisi
1.	Kirish.		
2.	Jamiyatning rivojlanishida dasturiy ta'minot vositalarining o'rni		
3.	Web sayt ishlab chiqish vositalari		
4.	“ZIYONET” tarmog'i doirasida elektron lug'at ishlab chiqishni loyihalash		
6.	Hayot faoliyati havfsizligi		
7.	Xulosa		

Bitiruvchi _____
(imzo)

« _____ » _____ 2014y.

Rahbar _____
(imzo)

« _____ » _____ 2014y.

Ushbu bitiruv malakaviy ishining maqsadi “ZiyoNet” tarmog’i doirasida o’zbek, rus va ingliz tillarida elektron lug’at ishlab chiqishga qaratilgan.

O’zbekcha - Inglizcha lug’atda jami 27,141 ta so’z, Inglizcha - O’zbekcha lug’atda esa jami 14,426 ta so’z bor. O’zbekcha – ruscha lug’atda 3000 ta so’z bor.

Elektron lug’atni ishlab chiqishda PHP, Javascript senariylar tili, HTML, CSS, rasmlarni qayta ishlash uchun Adobe PhotoShop dasturidan va ma’lumotlar bazasi sifatida MySQLdan foydalanildi.

Целью данной выпускной квалификационной работы является создание электронного узбекского, русского и английского словаря в рамках “ZiyoNet”.

В узбекско-английском словаре имеется 27,141слов, в английско-узбекском словаре имеется 14,426 слов. В узбекско-русском словаре имеется 3000 слов.

В разработке электронного словаря были использованы языки программирования PHP, язык сценариев Javascript, HTML, CSS, Adobe PhotoShop и в качестве базы данных MySQL.

The purpose of this final qualifying work to provide an electronic Uzbek, Russian and English dictionary under "ZiyoNet".

In the Uzbek-English dictionary has 27.141 words in English-Uzbek dictionary has 14,426 words. In the Uzbek-Russian Dictionary has 3000 words.

In developing electronic dictionary programming languages PHP, a scripting language Javascript, HTML, CSS, Adobe PhotoShop and as a database MySQL has been used.

MUNDARIJA

KIRISH	6
1. JAMIYATNING RIVOJLANISHIDA DASTURIY	
TA'MINOT VOSITALARINING O'RNI	9
1.1. Mamlakatimizda dasturiy ta'minot vositalariga bo'lgan talab ...	9
1.2. Avtomatlashtirilgan tizimlarning sohalarda qo'llanilishi	11
1.3. Masalaning qo'yilishi.....	16
2. WEB SAYT ISHLAB CHIQISH VOSITALARI	17
2.1. PHP dasturlash tilining rivojlanishi	17
2.2. PHP dasturlash tilining afzalliklari	19
2.3. Web sayt stillari	30
3. "ZIYONET" TARMOG'I DOIRASIDA ELEKTRON	
LUG'AT ISHLAB CHIQISHNI LOYIHALASH	35
3.1. Dasturchiga qo'llanma	35
3.2. Foydalanuvchiga qo'llanma.....	44
4. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI	46
4.1. Ishlab chiqarishda xodimlar salomatligiga zarar etishi va ish beruvchi masuliyati	47
4.2. Ishlovchilarning hayot faoliyati havfsizligiga doir huquqlarini ruyobga chiqarishdagi kafolatlari	50
4.3. Jarohatlanish va kasb kasalliklarini o'rganish usullari	53
XULOSA	58
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR	59
ILOVA	61

KIRISH

"Axborot asri" deb atalayotgan bugungi davrda zamonaviy sohalar va ishlab chiqarish tarmoqlarini hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tizimlarini jadal sur'atlar bilan rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Bu borada, ayniqsa, eksport qilinadigan mahsulotlar tarkibini va umuman, tashqi savdo aylanmasini yanada diversifikatsiya qilish alohida o'rin tutadi.

Muhtaram Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan "Mamlakatimizda demokratik islohotlarni yanada chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasi"da ham davlat va jamiyat qurilishi tizimida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llash g'oyasi ilgari surilgan edi. Ushbu vazifalarni muvaffaqiyatli hal etishda mahalliy dasturiy mahsulotlar sanoatini kompleks ravishda rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Binobarin, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan taraqqiy etib borayotgan bugungi globallashuv sharoitida mazkur sohaning ilg'or yutuqlarini barcha tarmoq va jabhalarga keng joriy etish mamlakatimizning kelgusi ravnaqida muhim omil hisoblanadi. Zero, axborot texnologiyalari bozorining zarur tarkibiy qismi bo'lgan dasturiy mahsulotlar sanoati milliy iqtisodiyotning barqarorligini oshirishda, raqobatda ustuvorlikka erishishda, valyuta tushumlarining ko'payishida, import o'rnini bosuvchi milliy mahsulotlar ishlab chiqarish siyosatini amalga oshirishda o'ziga xos o'rin tutadi. Dunyo amaliyotiga nazar salsak, dasturiy ta'minot sohasi hisobiga yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlariga erishgan Hindiston, Irlandiya, Xitoy va boshqa ko'plab davlatlarda softver sanoati milliy iqtisodiyotning innovatsion tarkibiy qismiga aylanganini ko'rish mumkin.

Mamlakatimizda softver sanoatining har tomonlama sifatli rivojlanishi uchun axborotlashtirish sohasini tartibga soluvchi mukammal huquqiy baza yaratildi. "Aloqa to'g'risida"gi, "Telekommunikatsiyalar to'g'risida"gi, "Elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturlar va ma'lumotlar bazalarining huquqiy himoyasi to'g'risida"gi, "Axborotlashtirish to'g'risida"gi, "Mualliflik huquqi va

turdosh huquqlar to'g'risida"gi va boshqa qator qonunlar, qonun osti hujjatlari shular jumlasidandir.

Darhaqiqat, AKTning muhim tarkibiy qismi hisoblangan mahalliy dastur ishlab chiqaruvchilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash davlatimizning doimiy diqqat markazida. Jumladan, qabul qilinayotgan me'yoriy-huquqiy hujjatlarda dasturiy ta'minotni ishlab chiqarish faoliyatini rag'batlantirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar belgilab kelinmoqda. Axborot va kompyuter texnologiyalari sohasiga o'qitish hamda dasturiy vositalarni realizatsiya qilish xizmatlarini ko'rsatuvchilar uchun qo'shimcha qiymat solig'idan ozod etish bo'yicha normalar bir necha yillar davomida amal qilib kelmoqda. Oxirgi besh yil mobaynida dasturiy mahsulotlarni ishlab chiqishga ixtisoslashgan korxonalar, boshqa mikrofirma va kichik korxonalarga nisbatan yagona soliq to'lovini to'lashda imtiyozlar berilgani ularning ish samaradorligini oshirishda asqotmoqda.

Davlatimiz rahbarining matbuotda e'lon qilingan 2013 yil 20 sentabrdagi PQ-2042-son "Mamlakatimizning dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchilarini rag'batlantirishni yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori bu borada yana bir muhim qadam bo'ldi.

Mazkur qarorda O'zbekiston Respublikasining "Axborotlashtirish to'g'risida"gi qonuniga muvofiq, AKT uchun xalqaro standartlarga mos dasturiy ta'minot vositalarini respublikada ishlab chiqarishni yanada rivojlantirish, sifatli, raqobatbardosh dasturiy mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish yuzasidan mamlakatimiz ishlab chiqaruvchilarini qo'llab-quvvatlash, ularning mahsulotlari ichki va tashqi bozorlarda yanada kengroq tarqalishiga ko'maklashish maqsadida qator qulaylik va ustuvor yo'nalishlar belgilab berildi. Xususan, dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiqaruvchilarga qator soliq imtiyozlarining berilishi va shu munosabat bilan bo'shaydigan mablag'larning Milliy reyestrda kiritilgan dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiqaruvchilar xodimlarini rag'batlantirish, moddiy-texnik bazasini rivojlantirish va mustahkamlashga yo'naltirilishi soha rivojiga muhim hissa bo'lib qo'shiladi.

Dasturiy ta'minot vositalari ishlab chiquvchisini Milliy reestrda chiqarish bu haqda qaror qabul qilingan kundan boshlab bir kun muddat ichida amalga oshiriladi.

Milliy reestrda chiqarilgan yuridik shaxslar, Milliy reestrda agarda o'z dasturiy ta'minot vositalarini ishlab chiqish, joriy qilish va sotishdan olgan daromadlari o'tgan yilga nisbatan sotilgan tovarlar (ishlar, xizmatlar) umumiy hajmining 50 foizidan kam bo'lmagan miqdorini tashkil etsa, Milliy reestrda chiqarilgan yildan keyingi kalendar yilida qayta kiritilishi mumkin.

Ushbu bitiruv malakaviy ishida yuqoridagilardan kelib chiqqan xohda yosh dasturchilar portalini ishlab chiqish masalasi ko'rilgan. Bu portal orqali yosh dasturchilar o'zlari tuzgan dasturlarni namoyish etishlashlari va dasturlash tillarini o'rganishlari mumkin bo'ladi.

Ushbu bitiruv malakaviy ishining maqsadi "ZiyoNet" tarmog'i doirasida o'zbek, rus va ingliz tillarida elektron lug'at ishlab chiqishga qaratilgan.

Bitiruv malakaviy ishi kirish, to'rtta bob, foydalanilgan adabiyotlar va ilovadan iborat.

Birinchi bob jamiyatning rivojlanishida dasturiy ta'minot vositalarining o'rni haqida bo'lib, unda mamlakatimizda dasturiy ta'minot vositalariga bo'lgan talab, avtomatlashtirilgan timsimlarning sohalarda qo'llanilishi va masalaning qo'yilishi berilgan.

Ikkinchi bob web sayt ishlab chiqish vositalari haqida bo'lib, unda PHP dasturlash tilining rivojlanishi, PHP dasturlash tilining afzalliklari, web sayt stillari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Uchinchi bob "ZIYONET" tarmog'i doirasida elektron lug'at ishlab chiqishni loyihalash, web dasturchiga qo'llanma va foydalanuvchiga qo'llanmalardan iborat.

To'rtinchi bobda hayot faoliyati xavfsizligi keltirilgan.

I. JAMIYATNING RIVOJLANISHIDA DASTURIY TA'MINOT VOSITALARINING O'RNI

1.1. MAMLALATIMIZDA DASTURIY TA'MINOT VOSITALARIGA BO'LGAN TALAB

Jamiyatining xozirgi bosqichi rivojini axborot texnologiyalarisiz tasavvur qilib bo'lmaydi. O'tgan shu qisqa davr ichida bu texnologiyalarning o'zi shiddatli rivojlanish bosqichidan o'tmoqda. Ayniqsa so'ngi yillarda iqtisodiyotni rivojlantirish masalasi zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, mexnat unimdorligini o'stirish, maxsulot sifatini oshirish, axolining xarid talabini qondirish, ishlab chiqarish, tarmoqlarini ayniqsa, yelektronika, asbobsozlik, xisoblash texnikasi, aloqa vositalari ishlab chiqarishni rivojlantirish vazifasini yechish talab qilmoqda. Bularning hammasini o'z navbatida axborotlashtirishning ulkan imkoniyatlaridan samarali foydalanish imkoniyatlarini beradi.

Axborotlashtirish zamonaviy dunyo taraqqiyotining yeng muxim yo'nalishlaridan biri bo'lib, jaxon fan texnikasining iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida yerishilgan yutuqlarini o'zida mujassamlashtirgandir. Axborotlar ko'lamining to'xtovsiz oshib borayotgani yangi asrimizning o'ziga xos xususiyatlaridandir.

Bugungi kunda axborot resurslari, axborot banklari, axborot biznesi, axborot xavfsizligi kabi axborotlashgan jamiyatga xos bo'lgan yangi tushunchalar paydo bo'ldi va ular doimiy ishlatilib yuriladigan so'zlar qatoriga kirib bormoqda. Jaxondagi barcha ilg'or mamlakatlar an'anaviy turlari qatori axborot industriasini rivojlantirish va uning maxsulotlatidan foydalanishni mamlakatni rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri deb qarashmoqda. Shu jumladan, respublikaniz raxbariyati xam mamlakatni axborotlashtirish, xalq xo'jaligining barcha soxalariga yangi axborot texnolagiyalarini joriy yetish va jamiyatning barcha qatlamlarini ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishga o'rnatish ishlarini keng ko'lamda olib bormoqda. Oxirgi bir necha yillar davomida qabul qilingan qonunlar, farmon va qarorlar jamiyatni axborotlashtirish soxasida xam

ilg'or mamlakatlardan ortda qolmaslik yo'lida olib borilayotgan katta xajmdagi tashkiliy va ommaviy ishlardan dalolat beradi. Kompyuterlashtirish va axborot-kommunikasiya texnologiyalarini joriy yetishni rivojlantirishning Prezidentimiz farmonida ko'rsatilgan ustuvor yo'nalishlardan biri ushbu jarayonni xuquqiy-me'yoriy asoslarni takomillashtirishdir. Bugungi kunga kelib ushbu yo'nalishda ham salmoqli ishlar amalga oshirildi. Keyingi davrda respublika raxbariyati bu qonunlarning amalda ishlashi katta e'tibor bilan qarashmoqda. "Kompyuterlashtirishni yanada rivojlantirish va axborot kommunikasiya texnologiyalarini joriy yetishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ 167 sonli qarorlari qabul qilindi. Ularda elektron raqamli imzo to'g'risidagi, qonunni amalda tadbiqiga oid, kompyuter xavfsizligiga bo'ladigan zamonaviy taxdidlar, xavfsizlikni ta'minlash borasidagi xalqaro tajribalarni o'rganish, kompyuter insidentlariga tezkor munosabat bildiruvchi xizmat bo'linmasi faoliyati to'g'risidagi masalalar xal yetilgan. O'z navbatida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Maxkamasining №256 sonli "Axborotlashtirish sohasida normativ huquqiy bazani takomillashtirish to'g'risida"gi qarorlari qabul qilindi. Oxirgi qabul qilingan bu qarorlar davlat axborot resurslarini shakllantirish tartibi, axborot xavfsizligi ta'minlash, davlat axborot resurslarini shakllantirish va ulardan foydalanish uchun mas'ul bo'lgan davlat organlarining huquqlari, majburiyatlari va javobgarligi, davlat organining rasmiy saytiga qo'yiladigan asosiy talablar, axborot resurslarini yaratish, yekspertizadan o'tkazish va foydalanish talablarini belgilaydi.

Ma'lumki bu qabul qilingan barcha hujjatlar O'zbekiston Respublikasida axborotlashtirishning ilmiy tizmlari barpo yetilishni iqtisodiyotga va jamiyatning xar bir a'zosi xayotiga kompyuter texnikasi va axborot texnologiyalar joriy yetilishi uchun shart sharoitlarni ta'minlaydi, jaxon bozorida mamlakatimiz iqtisodiyotining raqobatbardoshlik darajasini ishiradi.

1.2. AVTOMATLASHTIRILGAN TISIMLARNING SOHALARDA QO`LLANILISHI

Axborot tizimini ishlab chiqishdan maqsad — tashkiliy loyixalashtirish, texnologik va xokazo jixatlarini xisobga olgan xolda tizim faoliyatining samaradorligini oshirishdir.

O`rganilayotgan fan soxasini aks yettiruvchi xam umumiy, xam ayrim xususiyatlarga yega bo`lgan tizimning ko`plab tushuncha va ta`riflari mavjud.

Umumiy xolatda tizim, deganda ular orasidagi va ularning xususiyatlari o`rtasidagi aloqalar majmuiga yega bo`lgan, ya`ni bir-biriga chambarchas bog`langan qismlardan iborat butun bir Obektlar majmuasi tushuniladi. Bunday ta`rifdagi tizimga quyidagilarni misol qilib keltirish mumkin: detallar va tutashtiruvchi qurilmalardan yig`ilgan mashina detallarining butun majmuini tashkil yetuvchi tirik organizm; turli resurslar, bir-biri bilan bog`langan ko`plab ishlab chiqarish jarayonlari va kishilar jamoalari yaxlitligida yuzaga kelgan korxonalar va xokazo. Bunday xollarda Obektlar (tismalar) yagona tizim sifatida ishlaydi, ya`ni xar bir Obekt, kenja tizimlar umumiy tizim oldidagi yagona maqsad uchun xarakat qiladi.

«Tizim»ni aniqlashga quyidagi atamalar kiradi: «Obektlar», «aloqalar», «xususiyatlar».

Obektlar — tizimning bir bo`lagi yoki komponentlari bo`lib, jismoniy, matematik o`zgaruvchan tenglamalar, qoida va qonunlar, texnologik jarayonlar, axborot jarayonlari, ishlab chiqarish bo`linmalari kabi ko`plab cheklanmagan qismlarga yega.

Xususiyatlar — bu Obektning sifatini ifodalovchi parametrlardir. Xususiyat tizimning ma`lum bir o`lchamga yega Obektlarini bittalab miqdoriy jixatdan bayon yetish imkonini beradi.

Obektlarning xususiyatlari tizim xarakati natijasida o`zgarishi mumkin.

Aloqalar Obektlar va ularning xususiyatlarini tizim jarayonida yagona yaxlitlikka birlashtiradi. Bunda barcha tizim yelementlarining kenja tizimlari va

tizimlar o`rtasida alohida bo`lishi nazarda tutiladi. Ayrim umumiy qonuniyatlar, qoidalar yoki tamoyillar bilan birlashuvchilar o`rtasida aloqaning mavjud bo`lishi tizimning asosiy tushunchasi sanaladi. Boshqalar bilan biror-bir aloqaga yega bo`lmagan yelement ko`rib chiqilayotgan tizimga kirmaydi. Tizimning xususiyatlari quyidagilar sanaladi: yelementlar murakkabligi, maqsadga qaratilganligi, turli - tumanligi hamda ular tabiati, tarkiblashganligi, bulinishligidir.

Axborot tizimlari

Tizimlar tarkibi hamda asosiy maqsadlariga farqlanadi. Tashkiliy murakkablik tizimning asosiy xususiyati sanaladi va u yelementlar o`rtasidagi o`zaro aloqalar (o`zaro xarakatlar) miqdori bilan aniqlanadi. Yelementlar o`rtasidagi chatishib, qo`shilib ketgan o`zaro aloqalar shunday tuzilganki, u birorta parametr aloqasining o`zgarishita olib keladi.

Faqat tizimga tegishli tavsiflarni aniqlaydi. Umuman olganda, tizim uni tashkil yetuvchi yelementlardan boshqacharoq tavsiflarga yega bo`libgina qolmay, balki uning barcha qismlaridan sifat jixatidan farqanadi. Shuningdek yelementlar yega bo`lmagan boshqa vazifalarni xam bajarish xususiyatiga yega.

Tizim butunligining o`ziga xosligi bilan aniqlanadigan yangi xususiyatlarning paydo bo`lishi ba`zan yemerjentlik (inglizcha «yemergent» — yuzaga keluvchi, paydo buluvchi) deb ataladi. Tizimlarni qismlarga, ayniqsa o`zi tarkib topadigan yelementlarga bo`lganda bunday vazifalar yoki tavsiflar o`z-o`zidan yo`q bo`ladi.

Maqsadga qaratilganlik. Tizim umumiy xususiyatga yega, ya`ni u umumiy maqsadga yerishishga xarakat qilishga qaratilgan. Tizimning maqsadga yo`naltirganligini ifodalovchi barcha yelementlar uchun umumiy bo`lgan o`zaro aloqalarning maqsadli `oidalari maksadning mavjudligini belgilaydi.

Tizimning tarkiblashganligi — bu tizimning aloxida yelementlari va ularning tashki muxit bilan o`zaro xarakati o`rtasidagi ichki aloqalarning doimiy tarkibidir. Tizim tarkibi — uning faoliyati samaradorligini ko`p jixatdan belgilovchi muxim tavsiflardan biri sanaladi.

Tizimning bo`linishi — bu uning maqsadlar va vazifalarga javob beruvchi ma`lum belgilar buyicha ajratilgan yelementlar yoki bir qator kenja tizimlardan

tuzilganligini anglatadi. Kenja tizimlar bunday ajratilishning asosini tashkil yetib, bunda yelementlar o`rtasidagi aloqalar ko`prok, kenja tizimlar o`rtasida yesa kamroq bo`ladi.

Tizim tushunchasi shu ma`noda nisbiyki, tizim yelementining o`zi xam murakkab tizim bo`lishi mumkin. Biror belgi bo`yicha ajratilgan tizim o`ziga nisbatan yuqori darajadagi tizim yelementi bo`lishi mumkin.

Tashqi muxit. “Tizim” tushunchasi tizimga kiruvchi bir qator yelementlarni cheklaydi: shartli ravishda cheklangan chegara o`rganadi, undan tashqaridagi yelementlar yesa ushbu tizimga kirmay qoladi. Bundan anglashiladiki, tizim o`z-o`zidan yemas, balki boshqa ko`plab yelementlar qurshovida mavjud bo`ladi. Ayrim masalalarni xal yetishda bizni bu tashqi muxitning barcha yelementlari yemas, balki ushbu masala nukta nazaridan tashqi muxitni tashkil yetuvchi, ko`rib chiqilayottan tizimga biror-bir aloqasi bo`lgan yelementlargina kiritiladi. Tashki muxit — bu ko`rilayotgan tizimga ta`sir ko`rsatuvchi yoki ko`rilayotgan masala sharoitida uning ta`siri ostida bo`lgan, tizimdan tashqaridagi xar qanday tabiat yelementlaridir. Chunki, real sharoitlarda tizimlarning xar biri aloxida yemas, balki boshqalari yonida, bir-biriga bog`lik, xolda ishlaydi. Tizimlarni taxlil va sintez qilish chog`ida alokalarining ikki xil turi ajralib turadi: ichki va tashki aloqa. Tashqi aloqaga yega tizimlar ochiq deb, unga yega yemaslari yesa yopiq aloqa deb ataladi.

Tizimlar tasnifi. Tizimlarni qiyoslash va farqlash, ularning bir-biriga o`xshashlari va farqlilarini ajratish orqali tasniflash amalga oshiriladi.

Tasniflash — bu faqat borlik, modeli va uni turli belgilar, ya`ni, kirish va chiqish jarayonlarining bayoni, ularning kelib chiqishi, boshqaruv turi, boshqaruvning resurslari bilan ta`minlanganligi va xakozo bo`yicha amalga oshirish mumkin. Bizni tizimning kelib chiqishi bo`yicha tasniflash qizistiradi. Tizimni mazkur belgiga ko`ra tasniflash 1.1-rasmda keltirilgan.

Sun`iy tizimlar — bu inson tomonidan yaratilgan tizimlardir.

Tabiiy tizimlar-bu tabiatda yoki jamiyatda inson ishtirokisiz yuzaga kelgan tizimlar.

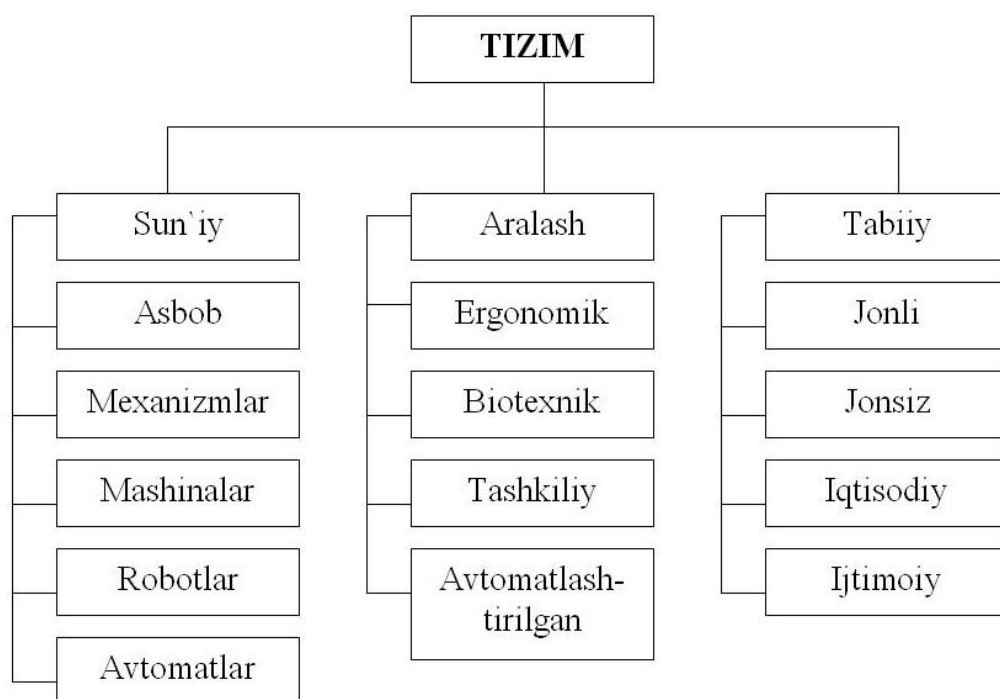
Aralash tizimlar-ta`biy va sun`iy tizimlarni o`z ichiga oladi.

Yergonomik tizimlar — bu, «mashina — inson- operator» majmui.

Biotexnik tizimlar — tirik organizmlar va texnik qurilmalar kiradigan tizimlardir.

Tashkiliy tizimlar — bu, zaruriy vositalar bilan jixozlangan kishilar jamoasidan tashkil topgan tizimlar sanaladi.

Tashkiliy tizim — boshkarish, shuningdek, tashkiliy tuzilma, maqsadlar, boshqarish samaradorligi va xodimlarni ragbatlantirish qoidalari mezonlari uchun foydalanadigan, xodimlarning yurishturishi va texnik vositalarning ishlatilish tartibini belgilovchi qoidalar yigindisidir.

1.1 – rasm. Tizimlar tasnifi.

Tashkiliy tizimlar ishlab chiqarish vositalaridan foydalanuvchi kishilar jamoasining ishlab chiqarish faoliyatini boshqarish uchun mo'ljallangan. Oxirgisi ancha muxim xolat xisoblanadi, chunki tashkiliy tizimlar texnik vositalarning o'ziga xosligini, xususan, boshqaruv vositalarini xisobga olishi lozim.

Tizimda boshqaruv Obekti — bu muayyan moddiy zaxiralarga yega va aniq maxsulotni olishga yo'naltirilgan ishlab chiqarish operatsiyalarini bajaruvchi vazirlik, idora, korxona, sex, ishlab chiqarish, uchastkalar, ijrochilar jamoasi yoki

ayrim shaxslardir. Boshqaruv Obektining faoliyati ishlab chiqarish jarayoni chog`idagi turli xolatlardagi vazifalarni amalga oshirishga buysindirilgan.

Boshkaruv organi Obektni boshkarish uchun tashkiliy tizimdan foydalanuvchi shaxs yoki shaxslar guruxi sanaladi.

Tashkiliy tizimlar avtomatlashtirilgan yoki avtomatlashtirilmagan bo`lishi mumkin.

Tashkiliy tizimlar bir qator o`ziga xos xususiyatlarga yega. Dastlabki o`ziga xosligi shuki, tizimning asosiy yelementi murakkab, faol tizim boqlgan insondir. Inson yurish-turishi, xulqi jixatlarining amaliy talablarini bayon yetuvchi norasmiy modellarini tuzish juda murakkab, ba`zan yesa iloji yuq. Ayni paytda inson tashkiliy tizimlarda qaror qabul qiluvchi shaxs (QQSh) xisoblanadi.

Tashkiliy tizimlarning ikkinchi o`ziga xosligi ko`p maqsadli ishlash xususiyatidir. Ushbu tizimlar faoliyatining samaradorligi umuman olganda xam uning kichik tizim va yelementlarini tashkil yetuvchilariga ko`plab miqdordagi texnik, iqtisodiy va ijtimoiy ko`rsatkichlar bilan belgilanadi. Samaradorlikni baxolashning ko`pqirraligi ko`pgina o`zaro bog`lik jixatlar bo`yicha boshqarishni tashkillashtish zaruriyatiga olib keladi. Bunda tizimning boshqa yelementlari bilan moddiy va axborot jixatdan o`aro ta`sirini tashkil yetish talab yetiladi.

Uchinchi o`ziga xoslik — tashkiliy tizimlarniig uzluksiz rivojlanishini o`z ichiga oladi, u yangi yextiyojlar paydo bo`lishi, bu yextiyojlarni tashqi va ichki shart-sharoit hamda o`zgarishlar bilan bog`liq xolda qondirish yo`llarini takomillashtirishdan iborat. Oqibatda, Obektlar tarmoqlari doimiy o`zgarishda, uning yelementlari o`rtasida yaggi aloqalar paydo bo`ladi. Shuningdek, xam aloxida Obekt, xam umuman tizim sifatida boshqarish tizimi o`zgaradi.

1.3. Masalasining qo'yilishi

Ushbu bitiruv malakaviy ishining maqsadi “ZiyoNet” tarmog'i doirasida o'zbek, rus va ingliz tillarida elektron lug'at ishlab chiqishga qaratilgan.

Elektron lug'atni ishlab chiqishda quyidagilar amalga oshirilsin:

1. O'zbekcha – inglizcha lug'at ma'lumotlar bazasi ishlab chiqilsin va so'zlar kiritilsin;
2. Inglizcha – O'zbekcha lug'at ma'lumotlar bazasi ishlab chiqilsin va so'zlar kiritilsin;
3. O'zbekcha – ruscha lug'at ma'lumotlar bazasi ishlab chiqilsin va so'zlar kiritilsin;
4. AJAX texnologiyasida o'zbekcha – inglizcha qidiruv tizimi ishlab chiqilsin;
5. AJAX texnologiyasida inglizcha - o'zbekcha qidiruv tizimi ishlab chiqilsin;
6. AJAX texnologiyasida o'zbekcha – ruscha qidiruv tizimi ishlab chiqilsin;
7. AJAX texnologiyasida ruscha - O'zbekcha qidiruv tizimi ishlab chiqilsin;
8. Ma'lumotlar bazasi sifatida MySQL ishlatilsin

Elektron lug'atni ishlab chiqishda PHP, Javascript senariylar tili, HTML, CSS, rasmlarni qayta ishlash uchun Adobe PhotoShop dasturidan va ma'lumotlar bazasi sifatida MySQLdan foydalanildi.

Lokal server sifatida Denwerdan foydalanildi.

Ma'lumotlar bazasini shakllantirishda Delphi dasturlash tilidan foydalanildi.

Xulosa.

Birinchi bob jamiyatning rivojlanishida dasturiy ta'minot vositalarining o'rni haqida bo'lib , avtomatlashtirilgan tisimlarning sohalarda qo'llanilishi va masalaning qo'yilishi berilgan.

2. WEB SAYT ISHLAB CHIQISH VOSITALARI

2.1 PHP dasturlash tilining rivojlanishi

1994 yili php tilining yaratuvchisi Rasmus Lerdorf o'zinig saytiga mehmonlar kirishini hisoblash uchun Perl dasturlash tilida maxsus qobiq yozib amalda qo'llagan. Ko'p o'tmay qobiqni ishlash unumdorligi juda past va sekinligi aniqlanganidan so'ng, dasturlarni yangidan "C" tilida yozib chiqishga to'g'ri keladi. Keyin, dastlabki dastur kodlari muallif tarafidan barchaga ko'rish uchun serverga nashr qilingan. Server foydalanuvchilari kodlar bilan qiziqib, uni ishlatish muxlislari ham paydo bo'lgan. Ko'p o'tmay, bu dasturlar alohida loyihaga aylanib, 1995 yilning iyul oyida dasturiy mahsulot PHP (Personal Home Page) nomi bilan birinchi nashri chiqarildi. Imkoniyatlari oddiy va sodda bo'lib: bir necha buyruqlarni tushunadigan kod analizatori(tekshiruvchisi), mehmonlar hisoblagichini, kitobini, chatini yaratish uchun foydali dasturlar to'plamidan iborat bo'lgan.

1996 yil aprel oyida dasturlar jiddiy qayta ishlanganidan so'ng, PHP/FI (Personal Home Page / Forms Interpreter) nomi bilan mahsulotning ikkinchi nashri paydo bo'ldi. Bu mahsulot html-kod ichiga yozilib, html-formalarni qayta ishlab, hozirgi PHP dasturlash tilining tayanch imkoniyatlarini ichiga olgan. PHP/FI kod yozilishi Perl tiliga juda o'xshagan, lekin soddaroq bo'lgan.

1997 yili PHP/FI 2.0 nashri chiqdi. O'sha paytda bu mahsulot bilan dunyo bo'yicha bir necha ming odam foydalanib, taxminan 50 ming domen bo'lib, Internetning 1% ini tashkil qildi.

1997 yilda Endi Gutmans va Ziv Suraski PHP/FI kodini boshqatdan yozib chiqishdi, chunki eski kod ular ishlatayotgan elektron tijorat tizimlari uchun yaroqsiz edi. Eski kodning mualliflaridan yordam olish uchun ular birlashishni taklif etib, PHP3 nomli loyihani PHP/FI -ni rasmiy vorisi deb e'lon qilishdi. Yangi loyiha uyushgandan keyin PHP/FI loyihasi ishlab chiqarilishi to'xtatilgan.

PHP 3.0 ning eng kuchli taraflaridan biri uning kengaytirala olinadigan yadrosi(tizimning boshqaruv qismi) bo'lib, bundan tashqari, ma'lumot

jamg'armalar bilan, turli protokollar va interfeyslar bilan birgalikda ishlash keng imkoniyatlari yaratildi. Muvaffaqiyatga erishishga ancha ahamiyatli fakt bu yangi tilni boyligi va ob'ektlarga mo'ljallangan dasturlashni qo'llay olishi. Yangi loyiha bilan birga nafaqat tilni tashqi, ichki tuzulishi o'zgardi, balki o'zini nomi ham. Endi PHP qisqartmasi "PHP: Hypertext Preprocessor" ma'nosini anglatishi bildirildi.

1998 yilning oxirida PHP foydalanuvchilarning soni o'n minglardan oshdi. Yuz mingdan oshiq veb-saytlar bu tilni qo'llashini e'lon qilishdi. Taxminan Internetning 10% serverlarida PHP 3.0 o'rnatilgan edi.

1998 yilning iyun oyda PHP3 to'qqiz oy ommaviy tekshiruvidan keyin rasman e'lon qilindi. Shu yilning qishida Endi Gutmans va Ziv Suraski PHP yadrosini qaytadan ishlab chiqarishni boshlashgan. Ularning asosiy vazifasi PHP tiziminig unumdorligini ko'tarish va kodning modullarini yaxshilash edi.

1999 yilning o'rtalarida birinchi marta taqdim qilingan yangi yadro "Zend Engine" deb nomlangan ("Zend": mualliflar "Zeev" va "Andi" ismlardan tashkil topgan). Uni asosida tuzilgan yangi til PHP4 2000 yilning may oyida rasman chiqarilgan. Unumdorlik yaxshilangandan tashqari, PHP 4.0 muhim yangiliklarga ega bo'lib, sessiyalarni qo'llash, buferli chiqarish, kiritilgan ma'lumotlarni havfsiz qayta ishlash va yana bir necha yangi til tuzuvchilarini paydo bo'lishidan iborat.

Hozirgi kunlarda "Zend Engine" qayta yaxshilanib PHP5 tili ishlab chiqarildi. Asosiy o'zgarishlar ob'ektlarga mo'ljallangan dasturlash modelida bo'lib, tilning imkoniyatlari yanada kengaytirdi.

Hozirda PHP tilini yuz minglab dasturchilar ishatib, bir necha million saytlar yaratilib, Internetning 20% domenlarini tashkil etmoqda.

PHP 1.0 1995 yil, 8 iyun Rasmiy nomi "Personal Home Page Tools (PHP Tools)". Bu "PHP" qisqartmani birinchi marta ishlatilinishi.

PHP 2.0 1996 yil, 16 aprel Veb sahifalarni "Tez va oson ishlaydigan qurol" deb e'lon qilingan mahsulot.

PHP 3.0 1998 yil, 6 iyun Bir kishi ishlab chiqaruvchi loyihadan ko'p ishlab chiqaruvchilar loyihasiga aylandi. Endi Gutmans va Ziv Suraski kodni boshqatdan yozib chiqishdi.

PHP 4.0.0 2000 yil, 22 may Yangi yadro “Zend Engine” asosida tuzilgan

PHP 4.1.0 2001 yil, 10 dekabr Til konstruktsiyasiga superglobal imkoniyatlar qoshilgan (\$_GET, \$_POST, \$_SESSION, etc.)

PHP 4.2.0 2002 yil, 22 aprel Xavfsizlikni oshirish maqsadida tizimning sozlash “register_globals” parametri o'chirilgan.

PHP 4.3.0 2002 yil, 27 dekabr “CGI” (Common Gateway Interface)ga qo'shimcha “CLI” (command line interpreter) texnologiyasi kiritilgan.

PHP 4.4.0 2005 yil, 11 iyul phpize va php-config skriptlari uchun qo'llanma varaqlari qo'shilgan.

PHP 5.0.0 2004 yil, 13 iyul Zend Engine II – yangi ob'ekt modeli kiritilgan.

PHP 5.1.0 2005 yil, 24 noyabr PHP Engine ishlash unumdorligi yaxshilangan.

PHP 5.2.0 2006 yil, 2 noyabr Kengaytiradigan filtr modullarining php tizimida ishlatish imkoniyatlari ochiq holati o'rnatilgan (default).

2.2 PHP dasturlash tilining afzalliklari

PHPning vazifasi serverni ma'lumotlar ombori bilan bog'lash (Apache+PHP+MySQL). PHPni o'rganishdan avval HTMLni bilishingiz kerak. PHP ishlashi uchun birinchi navbatda server dasturi o'rnatilgan bo'lishi kerak. Usiz PHP operatsiyalarini bajarib bo'lmaydi. Ular Apache, Denver. Apache'ni o'z kompyuteringizga o'rnatasiz.

PHP operatsiyalari sizga ko'rinmaydi. Siz faqat uning natijasini HTML-kod ko'rinishida olasiz. Dasturda xatolik yuz beradigan bo'lsa, qaysi qatordagiligini ham server ko'rsatadi. PHP-kodlarini oddiy bloknotga ham yozsa bo'ladi. Ammo PHP-tahrirlovchilarini ishlatgan ma'qulroq. Masalan, men Zend dasturini ishlataman. U PHP-koddagi xatoliklarni ko'rsatib turadi. Keyingi kerak bo'ladigan

narsa daftar va ruchka. Agar yozib bormasangiz vaqt ketkazganingiz qoladi. Xullas, o'rganishni boshlaymiz:

<?

Ular orasida php-kodlari yoziladi. Birinchi misol:

```
echo("COMSOFT");  
print("COMSOFT");  
?>
```

Uni *.php ko'rinishida saqlaymiz (* - siz beradigan nom). Saqlangan faylni ...WebServers\home\localhost\www papkasiga tashlaymiz. (Bu papkalar Apache serverni o'rnatganingizda chiqadi. ... - Server o'rnatilgan joy). So'ngra brouzerni ochib manzillar paneliga localhost/*.php deb yozamiz (* - siz faylga bergan nom). Brouzerda nima yozuv chiqdi? COMSOFTCOMSOFT mi? Shunday bo'lsa hammasi joyida. "echo" va "print" nima ish bajarishini bilib olgan bo'lsangiz kerak. Ikkisi ham yozuvni ekranga chiqaradi. Ikkinchi misol - uni takomillashtiramiz:

```
echo("COMSOFT ");  
print("COMSOFT\nFOREVER");  
?>
```

ESLATMA: Har safar kodni o'zgartirib saqlaganingizdan keyin, brouzerni ham yangilab turing. Buning uchun CTRL+F5 yoki "Obnovit" tugmasini bosing.

echo yoki print ichida HTML-kodlarini ishlatish mumkin. Faqat HTML-kodida yoziladigan PHPda yoki qilib yoziladi. Shunga o'xshash so'zlarni qo'shtirnoq ichida yoziladigani bo'lsa \" qilib yoziladi. Bo'lmasa xatolik hisoblanadi. Bundan tashqari yozuv ichida ' belgisini `(Yo harfi bilan birga, 1 tugmasi yonida ) belgisiga almashtirish kerak. Masalan O'quvchi so'zini O`quvchi qilib yoziladi. \n belgisi esa probel vazifasini bajaradi. (Huddi HTMLdagi kabi).

Izoh qo'shish:

Izoh qo'shish ba'zi holatlarda kod esdan chiqib qoladigan paytda, yoki kod vaqtincha kerak bo'lmagan holatda kerak bo'ladi. Uchinchi misol:

```
//echo("COMSOFT ");
```

```
print("COMSOFT\nFOREVER");
```

```
?>
```

Sizda faqat COMSOFT FOREVER yozuvi chiqadi. Sababi // dan keyin yozilgan kodni yo'q deb biladi. Zend dasturini ishlatayotgan bo'lsangiz, u kulrang rangda chiqib qoladi.

```
# belgisini // o'rniga ishlatsak ham bo'ladi. To'rtinchi misol:
```

```
/*echo("COMSOFT ");
```

```
print("COMSOFT\nFOREVER"); */
```

```
?>
```

Hech narsa chiqmaydi. Sababi /* o'zidan keyingi barcha kodlarni */ gacha izohga qo'shib qo'yadi.

PHP web dasturlash tilining funksiya va ob'yektlari/

O'zgaruvchilar hamma dasturlash tilining asosidir. Bularga O'zgarmas sonlar, belgilar va boshqalar kiradi.

Misol qilib sonlarni olaylik. Ular butun sonlar, qoldikli sonlar bo'lishi mumkindir va yana bularni orasiga ikkilik, sakizlik, o'n oltilik sanoq sistemasidagi sonlar ham kiradi. Yoki belgilardan &, %, /, \$, # va yana harflar ham kiradi.

Ekranga chiqarganingizda single_list tamoman bir biri bilan birga va \n belgisi bilan chiqadi, double_list esa bu belgilersiz bo'sh joy bilan birga chiqadi.

Massivlar

Massiv: bu bir qancha o'zgaruvchilarni birligidir. yozilishi: \$ismi[raqami]

misol:

```
$rang[0]="ko'k";
```

```
$rang [1]="qizil";
```

```
$rang [2]="yashil";
```

Agarda siz print \$rang[1] desangiz unda oynangizga "qizil" chiqadi. Yoki array() komandasini ishlatishingiz mumkin.

misol:

```
$kun=array("juma", "shanba", "yakshanba");
```

Agarda sizga masivlarni so'z bilan ajratish qilay bo'lsa unda PHP buni ham qabul qiladi. misol:

```
$maktab["ismi"]="Cho'lpon";
```

```
$maktab["raqami"]="258";
```

```
$maktab["shahri"]="Toshkent";
```

Ichma ich massivlar ham yoza olasiz.

yozilishi: \$ismi[raqami1][raqami2]..[raqamiN];

misol:

```
$shahmat[0][0]="Peshka";
```

```
$shahmat[0][1]="Tora";
```

```
$shahmat[1][1]="Ot";
```

Mantiqiy funksiyalar

TRUE, FALSE

Solishtirish funksiyalariga "if else" funksiyasidir. Bunday solishtirishda sizda TRUE (Rost) yoki FALSE (yolg'on) chiqadi. keling misol bilan ko'rsak.

```
$flag=TRUE;
```

```
if ($flag==TRUE):
```

```
print "The flag is true!";
```

```
else:
```

```
print "The flag is false!";
```

```
endif;
```

Agarda flag o'zgaruvchimiz rost bo'lsa unda ekranimizga "The flag is true!" yoziladi. Agarda yolg'on bo'lsa unda ekranimizga "The flag is false!" yoziladi.

Nomlash

Ob'yektlarni, funksiyalarni, o'zgaruvchilarni nomlash uchun siz hamma belgilardan (lotincha) ishlatishingiz mumkin. Faqatgina boshlanishi sonidan va yordamchi belgilardan bo'lishi kerak emas. Va ichida yordamchi belgilari bo'lmasligi kerak.

O'zgaruvchilarni tanitish

Yuqorida o'zgaruvchilarga qandaydir so'zni, yoki gapni tanitish, ya'ni berishni ko'rib chiqdik.

Lekin yana bir bor qaytarib o'tish yana ham ko'proq o'rganishingizga, agarda tushunmagan bo'lsangiz tushunib yetishingizga yordam beradi.

So'z yoki gaplarni quyidagicha qilib tanitamiz:

```
$sentence="Salom hayot!";
```

Sonlarni esa:

```
$price=43.22;
```

```
$ogirligi=185;
```

Ichki o'zgaruvchi

Ichki (lokal) o'zgaruvchi

Ichki (lokal) o'zgaruvchi deb funksiyaning ichida tanitilgan o'zgaruvchiga aytiladi.

Global o'zgaruvchi

Global, ya'ni umumiy o'zgaruvchanlar butun sahifamiz bo'yicha hamma joyda ishlatishingiz mumkindir. Yuqoridagi misolda $x=4$ bu bizning global o'zgaruvchimizdir. Agarda uni biz funksiya ichida ishlatmoqchi bo'lsak unda:

```
$sonlar==15;  
function arifmet() {  
    GLOBAL $sonlar  
    $sonlar=$sonlar+10;  
    print "Bizning son $sonlar";  
}  
arifmet();
```

Static o'zgaruvchi

Static: Bu ichki o'zgaruvchi bo'lib, ammo funksiyaning ichidan chiqqaningizdan keyin ham o'z qiymatini saqlab qoladi, va shu funksiya keyingi bor ishlatganingizda o'z qiymati bilan ishlaydi. Misolda ko'raylik:

```
function keep_track(){  
    STATIC $count=0;
```

```

$count=$count + 10;
print $count;
print "<BR>";
}
keep_track();
keep_track();
keep_track();

```

Agarda siz shu kodni ishlatsangiz unda sizning ekraningizda 10 20 30 sonlari yoziladi. Ko'rib turganingizdek har gal yangittan ishlatganingizda count o'z qiymatini saqlab qoldi.

Bir turdan ikkinchi turga o'tish

Agarda siz qandaydir son hoh butun son hoh qoldiqli bir turdan ikkinchisiga o'tkazish niyatingiz bo'lsa unda bu dars sizga yordam beradi.

O'zgarmaslar

Oldindan aniqlab berilgan son yoki sozlar tarkibidir.

Misol uchun agarda biz PI so'ziga 3.14 sonini bermiqchi bo'lsak va bu son hech ham o'zgarmasligini bilsak unda biz o'zgarmasni yozishimiz kerak (constant)

misol:

```

define("PI", "3.14");
print "PI soni bu";
print PI;

```

Shu yerda bazi bir funksiyalarni ham ko'rib chiqaylik.

print() - Bu oynaga ma'lumot yuborishdir.

sprintf() - Bu qandaydir ma'lumotni formatlash(kerakli shaklga kiritish) uchun va uni qandaydir o'zgaruvchiga berish uchun ishlatiladi.

printf() - qandaydir ma'lumotni formatlab oynaga yuborish uchun ishlatiladi.

misol:

<?

```

$format="""The are %s monkeys in the $d";
printf($format, $num, $location);

```

?>

agarda biz \$num'ga 3 bersak va \$location'ga “tree” bersak unda quyidagi oynamizga chiqadi. “The are 3 monkeys in the tree” bo'ladi.

yoki

<?

```
$money1=68.75;
```

```
$money2=54.35;
```

```
$money=$money1+$money2;
```

```
$formatted=sprintf(“%01.2f”, $money);
```

?>

shunda \$formatted=123.00 bo'ladi, agarda biz sprintf siz oynaga chiqarganimizda unda 123 chiqgan bo'lardi.

Formatlashga kiritish turlari.

%-protsent belgisi.

b- son, ikkilik sanoq sistemasida (0 va 1)

c- son, songa mos keladigan ASCII belgilarini chiqaradi. (65=A belgisi)

d- son, belgili onlik sanoq sistemasi (+10 yoki -10) u-son, belgilanmangan onlik sanoq sistemasi (10, 5) f- qoldikli son, qoldikli son shaklida (1.25, 20.36)

o- son, sakizlik sanoq sistemasida (23, 65)

s- belgi, ya'ni harflar yoki boshqa belgilar

x- son, o'n oltilik sanoq sistemasi (harflari kichkinada yoziladi) (12ab, d23c)

X- son, o'n oltilik sanoq sistemasi (harflari kattada yoziladi) (12AB, D23C) Mana shular bilan siz foydalanib ma'lumotingizni formatlashingiz mumkindir.

round()

Bu funksiyamiz qandaydir qoldikli sonni yahlitlash uchun ishlatiladi.

```
float round(float son [,nuqtadan_keyin])
```

bu yerda son bu biz yahlitlamoqchi bo'lgan son, nuqtadan_keyin bu nuqtadan so'ng qancha songacha yahlitlashni bildiradi. misol:

<?

```
$son=12.3256;
```

```
echo $round($son, 3);  
echo $round($son, 2);  
echo $round($son, 1);  
?>
```

shunda bizning oynaga quyidagilar chiqadi:

12.326

12.33

12.3

Bu yerda ko'rganingizdek 5 va undan yuqori bo'lsa unda oldindigi songa 1 qo'shadi agarda 5 dan kam bo'lsa unda faqatgina olib tashlaydi xolos.

ceil()/floor()

ceil() bu keyingi songa yaxlitlaydi (12.3 bo'lsa unda 13 bo'ladi)

floor() bu bitta past songa yaxlitlaydi (12.6 bo'lsa unda 12 bo'ladi)

Ya'ni bu yerda qoldiqqa qaralmaydi faqatgina butun qismini oladi. Demak bitta yuqorisini olish uchun ceil ishlatiladi va bitta pastgi sonni olish uchun esa floor funksiyasi ishlatiladi.

abs()

Bu funksiya sonni oldidagi belgisiga olib tashlaydi, ya'ni agarda sizda manfiy son bo'lsa unda uni

musbatga o'giradi.

misol:

<?

```
echo abs(4.2);
```

// oynaga 4.2 chiqadi

```
echo abs(4.2); // oynaga 4.2 chiqadi
```

```
echo abs(5); // oynaga 5 chiqadi
```

?>

rand()/srand()

Qandaydir tasodifiy son olish uchun shu ikki funksiya ishlatiladi.

```
srand(((double)microtime()*1000000))
```

```
$randomnumber=rand()
```

Mana shu ko'dni ishlatsangiz sizda haqiqatdan ham tasodifiy son bo'ladi. Agarda siz ikki son orasida son olmoqchi bo'lsangiz unda rand(0, 10) kabi ishlatishingiz mumkindir, shunda sizda 0 va 10 orasida qandaydir son chiqadi.

Sikl operatorlari

IF

If operatori, bu bizning tekshirish operatorimizdir.

Yozilishi:

```
if (tekshirish) {
```

```
  yozuvimiz
```

```
}
```

yoki

```
if (tekshirish) {
```

```
  yozuvimiz
```

```
}
```

```
else {
```

```
  yozuvimiz
```

```
}
```

Misol:

```
if($a==$b) {
```

```
  print “\ $a teng ekan \ $b ga”;
```

```
}
```

```
else {
```

```
  print “teng emas ekan”;
```

```
}
```

elseif

Bu if operatorimizga yana bitta tekshirishni qo'shib beradi.

```
if (tekshirish) {
```

```
  yozuv
```

```
}
```

```
elseif (tekshirish) {  
yozuv  
}
```

Misolda ko'raylik.

```
if ($a<200) {  
print "Sonimiz 200 sonidan kichik ekan";  
}  
elseif ($a<500) {  
print "Sonimiz 200 dan katta, lekin 500 dan kichik ekan";  
}  
else {  
print "Sonimiz 500 dan ham katta ekan";  
}  
while
```

Bu operatorimiz qandaydir ishni bir necha marotaba qayta qayta qilish uchun juda ham qulaydir.

```
while (tekshirish):  
yozuv  
endwhile;  
for
```

Bu operatorimiz biz uchun qandaydir programma kodimizni qanchadir marotaba qayta qayta ishlatib beradi.

```
for(tanitish:tekshiruv; o'zgarishi){  
yozuv  
}  
break;
```

Bu qo'shimcha operatorimiz qandaydir ishni bo'lib qaytadan chiqib ketish uchundir.

Ya'ni misolga qarang:

```
$x=5;
```

```

for (;$x+=2) {
print "$x ";
if ($x==15):
break;
endif;
}

```

Shunda for operatorimiz \$x ning 15 soni bo'lganigacha ishlaydi, for operatorini ishini esa break operatori bo'ladi.

foreach

Massivlar bilan ishlash uchun for operatorining qulaylashtirilganidir.

```

foreach (massiv as $element) {
yozuv
}
yoki
foreach (massiv as $kalit=>$element){
yozuv
}

```

Huddi if operatori kabidir, lekin undan farqi, birdaniga bir qancha tekshirishlar tekshiriladi.

continue

Agarda for, yoki boshqa davomli operatorlaringizni ichida yozgan kodingizni qandaydir qismidan so'ng qolganlarini bajarilmasdan yana boshidan boshlanishini hohlasangiz unda continue operatorini ishlatasiz.

2.3. Web sayt stillari

Sayt yaratishda va unga professional tashqi ko'rinish berishda, birinchi navbatda butun sayt yagona stilini ishlab chiqish kerak bo'ladi. Agar sayt

yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh qotirsangiz, kelajakda uchrashi mumkin bo'lgan ko'plab muammolardan holi bo'lishingiz mumkin.

Agar sizda sayt tayyor bo'lsa, u holda unga stillar jadvalini qo'shish mumkin. Agar siz saytingiz uchun yagona stilni yaratgan bo'lsangiz har safar ga o'xshagan elementlarni ishlatish nima uchun kerak? Undan tashqari saytni tahrirlashga to'g'ri kelsa saytning tanasini tashkil qiluvchi o'nlab web-sahifalarining har birini emas, bitta faylda saqlanuvchi stillar faylini tahrirlash juda ham oson bo'ladi.

Ishni bazaviy saytni yaratishdan boshlaymiz. Tasavvur qilaylik u yaratilgan. Bizning maqsadimiz uni stillar jadvali yordamida o'zgartirish. Bazaviy saytda biz kelajakda ishlatishimiz mumkin bo'lgan hamma elementlarni ishlatishimiz kerak. Chunki biz yagona stilni yaratishimiz uchun hamma elementlar stilini o'zimiz xoxlagan ko'rinishga keltirishimiz kerak.

Bizning maqsadimiz kam mehnat sarflab bir ko'rinishli sayt yaratishga erishishdir. Keyin, masalan stillar faylidagi birinchi darajali sarlavhani stilini o'zgartirib, butun saytdagi hamma birinchi darajali sarlavhalar o'zgarishini ko'rishimiz mumkin bo'ladi. Hamma o'zgarishlar avtomatik amalga oshiriladi.

Quyidagi kodni qaraylik:

```
<html>
```

```
<head>
```

```
<title>Sarlavha</title>
```

```
</head>
```

```
<body>
```

```
<h1> <font face="Arial, Helvetica">9-Ma'ruza. Sayt stillari: ishlab  
chiqish, imkoniyat berish, globallashtirish.</font></h1>
```

```
<h2> <font face="Courier New">A) Sayt stillari. <br />
```

```
B) Stillar jadvali va ruxsat.<br />
```

```
C) Globallashtirish. </font></h2>
```

```
<h1 align="center">.:A.:</h1>
```

`<p><font face="Times, Timew New Roman" size="3pt">` Stillar jadvali haqida tanishgan edik, lekin uni oxirigacha tadqiq etmagandik. Agar siz sayt yaratmoqchi va unga professional tashqi ko`rinish bermoqchi bo`lsangiz, birinchi navbatda butun sayt yagona stilini ishlab chiqish kerak bo`ladi. Agar siz sayt yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh qotirsangiz, siz kelajakda uchrashi mumkin bo`lgan ko`plab muammolardan holi bo`lishingiz mumkin. `</p>`

`</body>`

`</html>`

Web-sahifalar uchun stillar jadvalini yatarish – elementlarning qaysi ko`rinishi yaxshiroq va ularga qanday ko`rinish chiroyliroq chiqishini tasavvur qilib unga kod yozishdir. Har bir element uchun bir nechtadan stillar yaratish mumkin. Masalan, `<p>` elementining o`ziga 5-6 xil stillar berish va undan web-sahifalarda foydalanish mumkin. Agar biz web-sahifalarning sodda bo`lishini istasak, u holda stillar jadvali o`z-o`zidan murakkablashadi.

Endi yuqoridagi misolning stillarini stillar javdali orqali yozamiz:

`hr {width: 75%}`

`h1 {font-family: Arial, Helvetica}`

`h2 {font-family: Courier New}`

`p {font-family: Times, Times New Roman;`

`font-size: 12pt;}`

Ko`rinib turibdiki, stillarni o`qish va tushunish osonroq. Stillar jadvalini saqlab (file_name.css) web sahifa bilan bog`lagandan so`ng web-sahifaning kodi quyidagi ko`rinishga keldi:

`<html>`

`<head>`

`<title>mavzu</title>`

`<link rel="stylesheet" href="d:/1.css" />`

`</head>`

`<body>`

`<hr />`

<h1> Ma'ruza. Sayt stillari: ishlab chiqish, imkoniyat berish, globallashtirish.</h1>

<h2> A) Сайт стиллари.

B) Stillar jadvali va ruxsat.

C) Globallashtirish. </h2>

<hr />

<h1 align="center">.:A.:</h1>

<p> Stillar jadvali haqida 6-mavzuda tanishgan edik, lekin uni oxirigacha tadqiq etmagandik. Agar siz sayt yaratmoqchi va unga professional tashqi ko`rinish bermochi bo'lsangiz, birinchi navbatda butun sayt yagona stilini ishlab chiqish kerak bo'ladi. Agar siz sayt yaratishdan oldinroq uning stili haqida bosh qotirsangiz, siz kelajakda uchrashi mumkin bo'lgan ko'plab muammolardar holi bo'lishingiz mumkin.</p>

</body>

</html>

Natija birinchi variantdagi kabi bo'lib, hech narsa o'zgarmaganligini ko'ramiz. Faqatgina yozgan kod toza bo'ldi xolos. Stillar jadvalining afzalligi shundaki, yuqoridagi stil butun web-sahifaga qo'llanilishi mumkin.

CSS2 standatining ba'zi bir elementlari:

Xususiylati	Qiymati	Vazifasi
Azimuth	Left, center-left, center, center-right, right yoki burchak (-3600 dan to 3600)	Tinglovchi joylashgan joyga nisbatan burchakni ifodalaydi.
Cue-after	url	Matn o'qilganidan keyin berilgan URL adresdagi tovushli faylni ishga tushiradi
Cue before	url	Matn o'qilganiga qadar berilgan URL adresdagi tovushli faylni

		ishga tushiradi
Elevation	Below, level, above, yoki burchak (-3600 dan to 3600)	Tovush chiqaruvchi qurilma joylashgan vertikal burchakni ifodalaydi
Pause-after	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirib» bo'lgandan keyingi pauza
Pause-before	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirguncha» bo'lgan pauza
Pause	Sekundlar yoki millisekundlar	Element «gapirguncha» va «gapirib» bo'lgandan keyingi pauza
Pitch	Low, medium, high yoki chastota (Гц)	Tovush chiqish balandligi
Pitch-range	0, 50 yoki boshqa sonli qiymat	Chastota kattaligi: 0–monoton, 50 – normal
Play-during	Url	Fonda yangrovchi tovush adresi
Speak	None, normal, spell-out	Gapirish turi
Speak-numeral	Digits, continuous	Sonlarni aytish turi: ketma ket sifralar yoki hamma sonlar birdaniga
Speak-punctuation	None, code	“code” shuni bildiradiki, hamma tinish belgilarini aytish kerak (nuqta, vergul, ...)
Speak-rate	Slow, medium, fast, bir minutdagi so'zlar soni	Gapirish tezligi
Voice-family	Male, female, Zervox, Princess, child	«Kimning» ovozi bilan gapirish (bu holatda shriftlar kabi tovushlar ham kompyuterga o'rnatilgan bo'lishi kerak.)

Volume	Silent, soft, medium, loud	Tovush balandligi
--------	----------------------------	-------------------

Bu xususiyatlar boshqalari kabi stillar aniqlanadigan joyda ifodalanishi mumkin. Masalan:

h1 {volume: loud; voice-family: Princess; pause: 1; speak-numerals: digits}

p {volume: loud; voice-family: male; speak-punctuation: none}

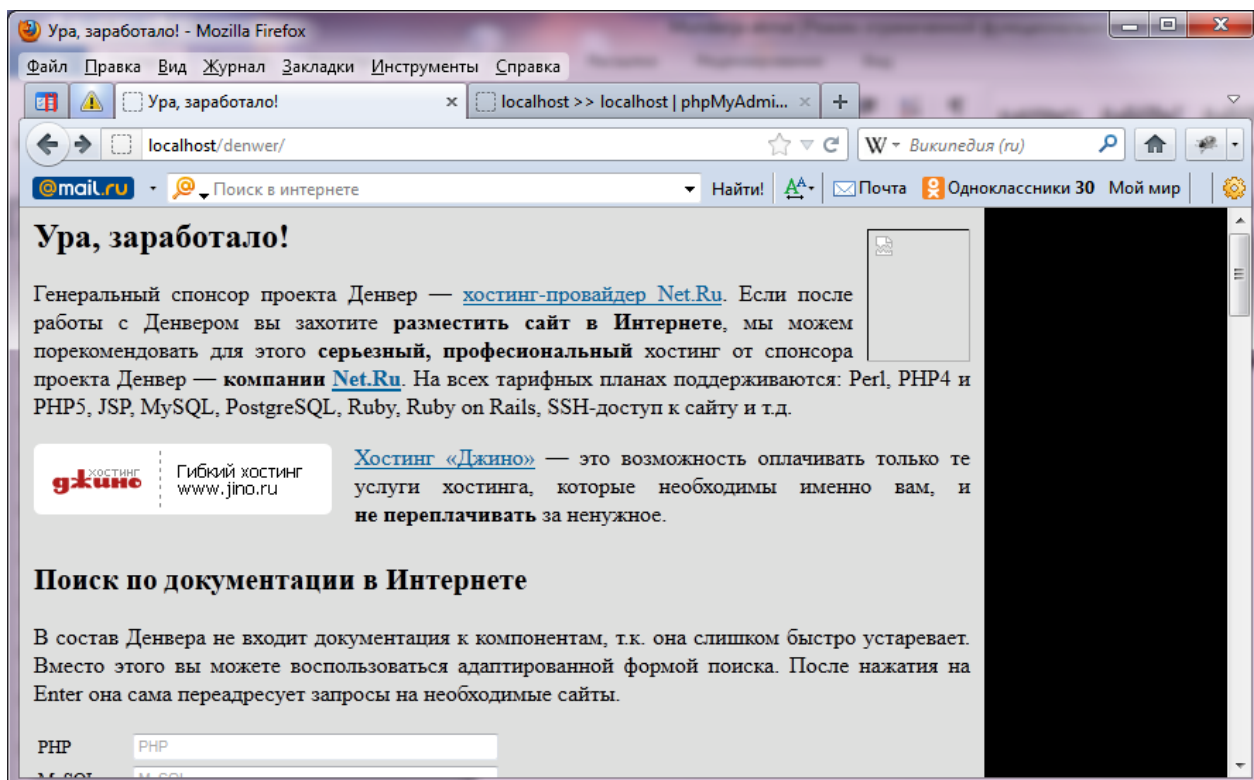
Shunisi qiziqki, bularning ko'pchiligi bizga odatdagi elementlar xususiyatlarini eslatadi. Masalan, voice-family – font-family ning analogidir. Shriftlar kabi tovushlar (maxsus formatda) kompyuterda bo'lishi kerak.

Xulosa.

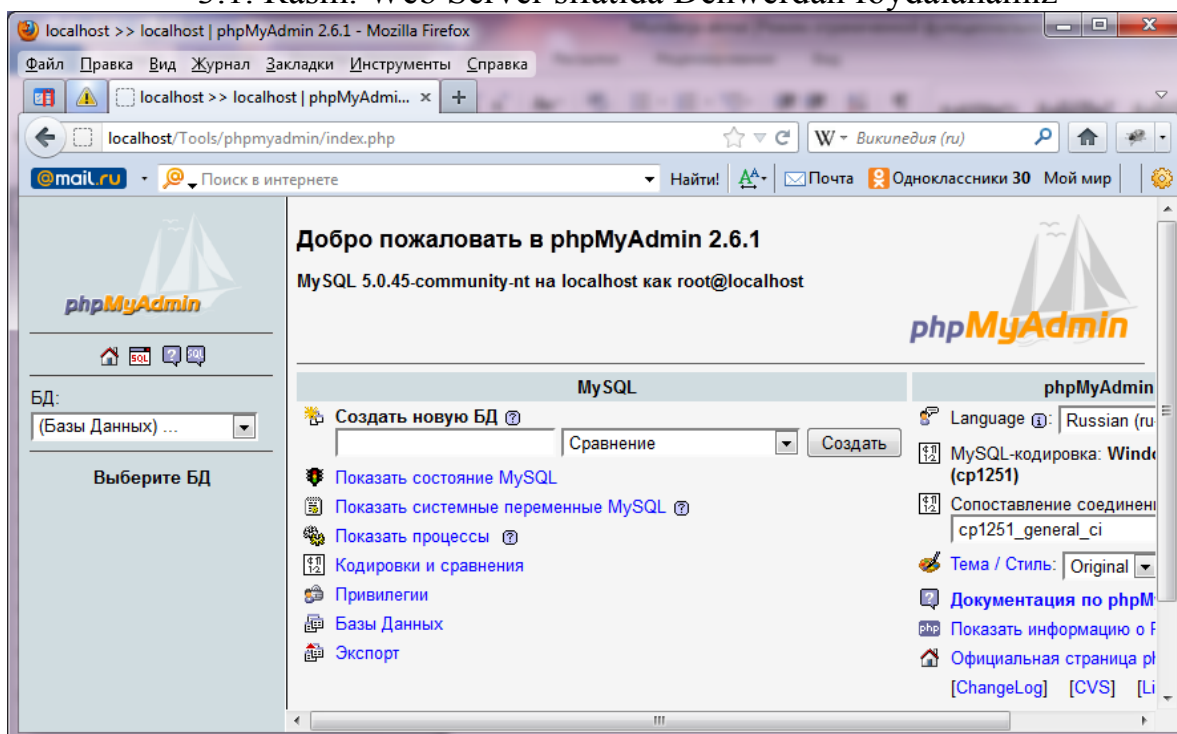
Ikkinchi bolim web sayt ishlab chiqishga bag`shlangan bo'lib, unda php dasturlash tilining qisqacha tarixi, php dasturlash tilining afzalliklari va web saytlar yaratishdagi o'rni, sayt stillari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

3. “ZIYONET” TARMOG’I DOIRASIDA ELEKTRON LUG’AT ISHLAB CHIQUISHNI LOYIHALASH ...

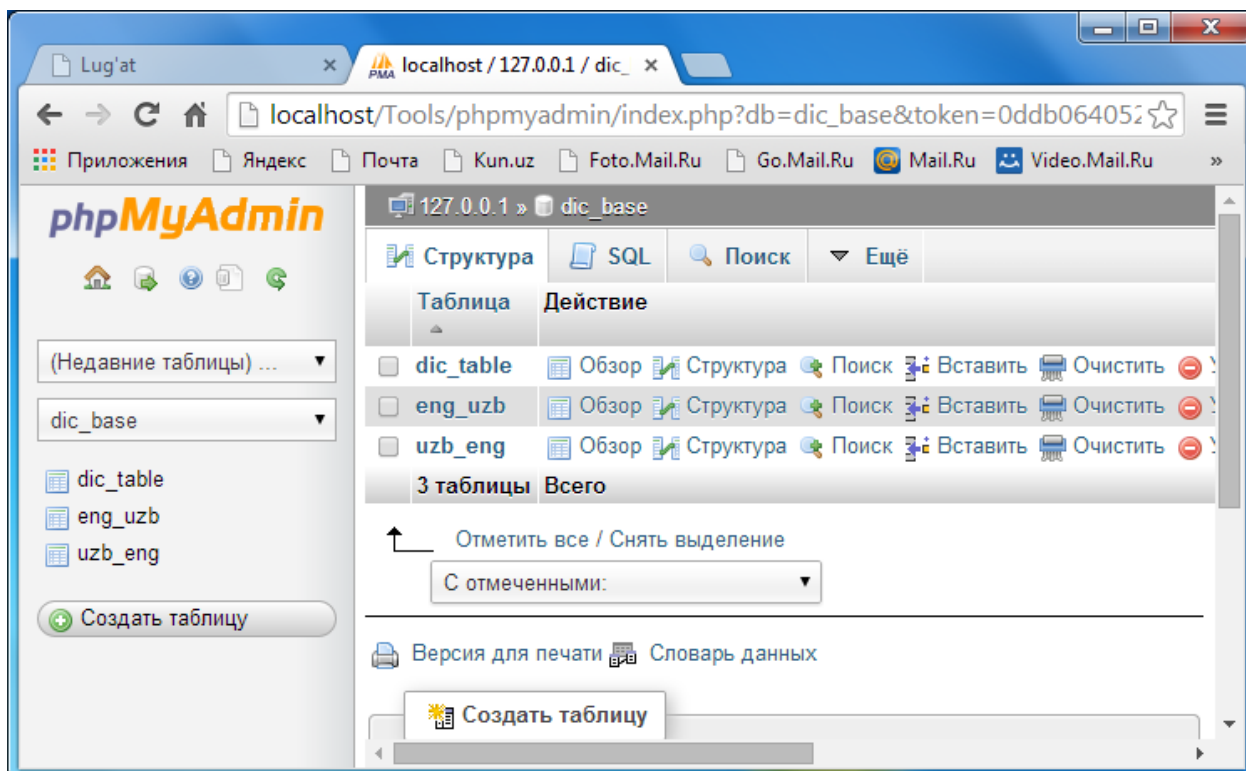
3.1. Dasturchiga qo’llanma

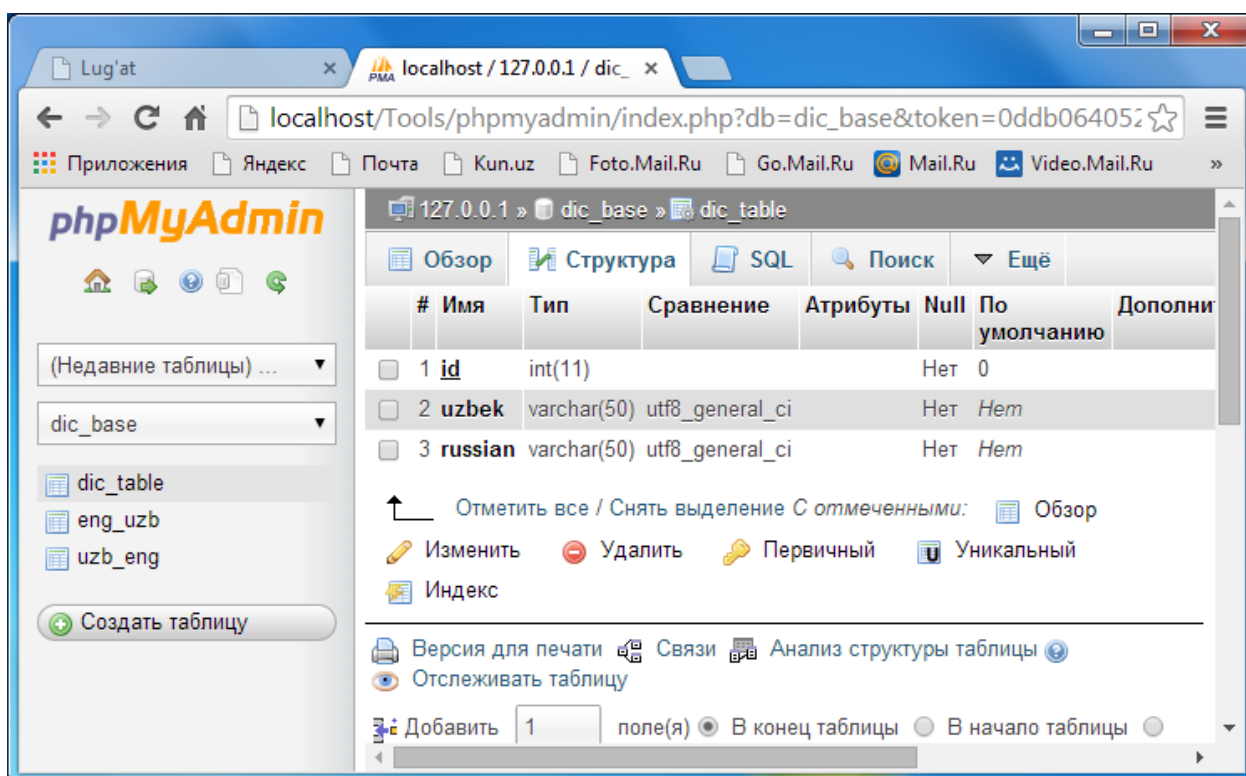
3.1. Rasm. Web Server sifatida Denwerdan foydalanamiz

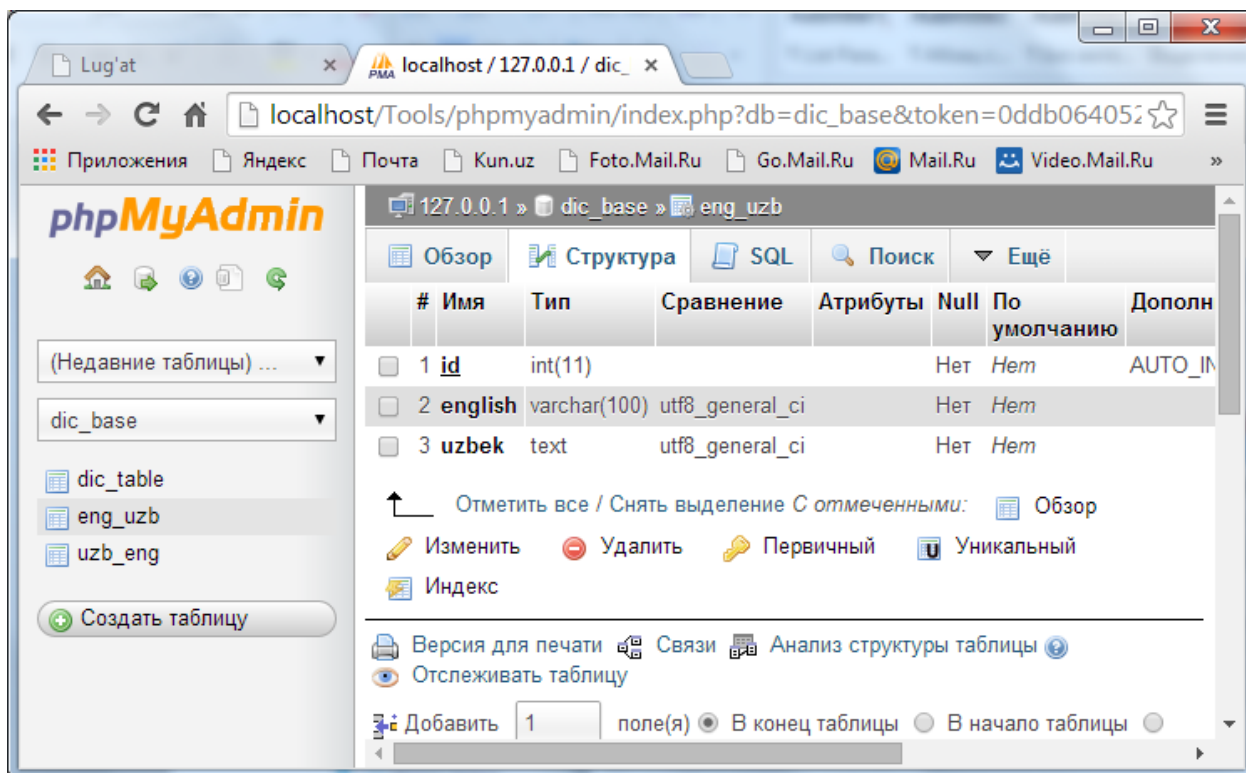
3.2. Rasm. Ma’lumotlar bazasi sifatida MySQL 5.0.45 dan foydalanildi

3.3. Rasm. Dic_table, eng_uzb, uzb_eng nomli ma'lumotlar bazasini hosil qilamiz

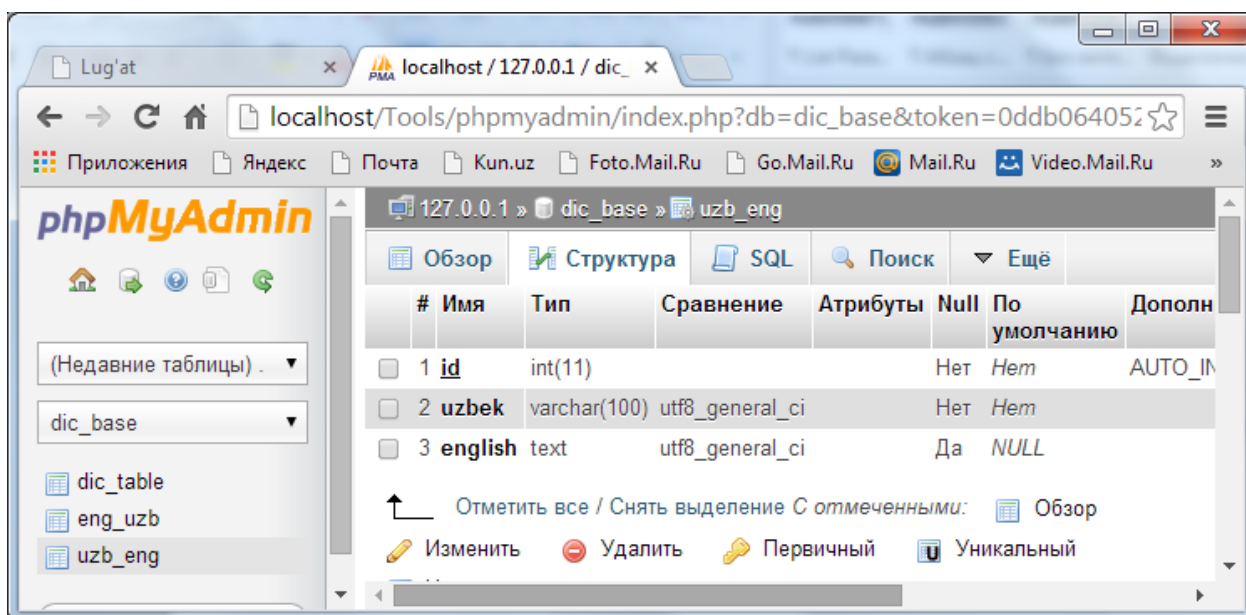
3.4. Rasm. O'zbekcha ruscha ma'lumotlar bazasi strukturası
Uzbek maydonida 50 ta belgidan iborat o'zbekcha so'zni saqlash mumkin.
Russian maydonida 50 ta belgidan iborat ruscha so'zni saqlash mumkin.

3.5. Rasm. Eng_uzb jadvali maydonlari.

Uzbek maydonida katta hajmdagi o'zbekcha so'zlarni saqlash mumkin.

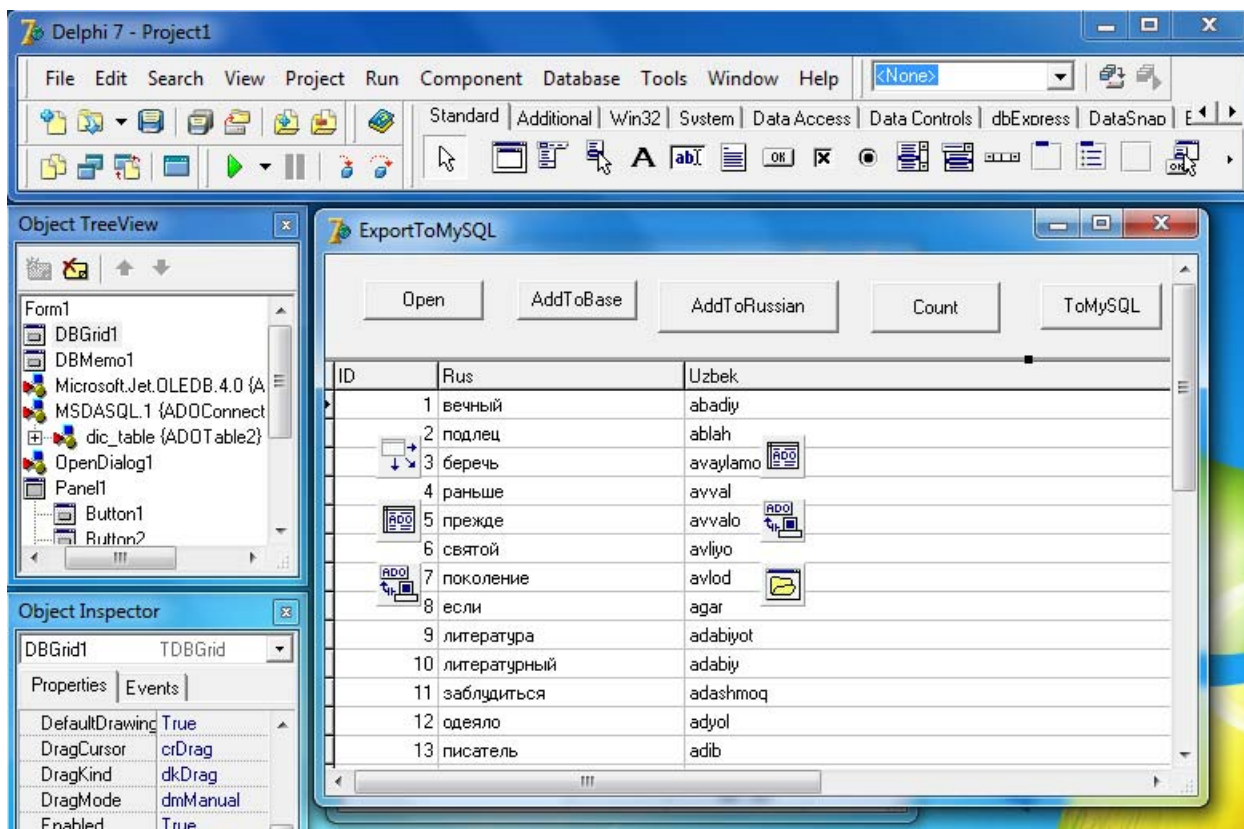
English maydonida 100 ta belgidan iborat inglizcha so'zni saqlash mumkin.

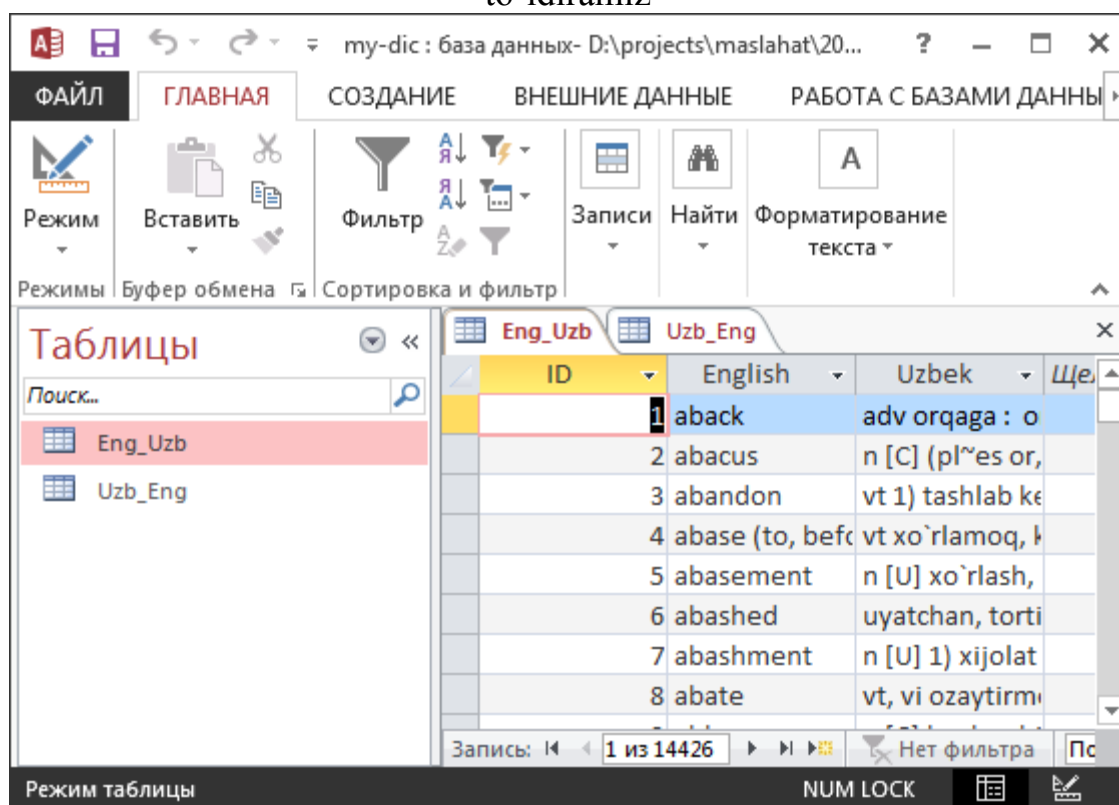
3.6. Rasm. Eng_uzb jadvali maydonlari.

English maydonida katta hajmdagi inglizcha so'zlarni saqlash mumkin.

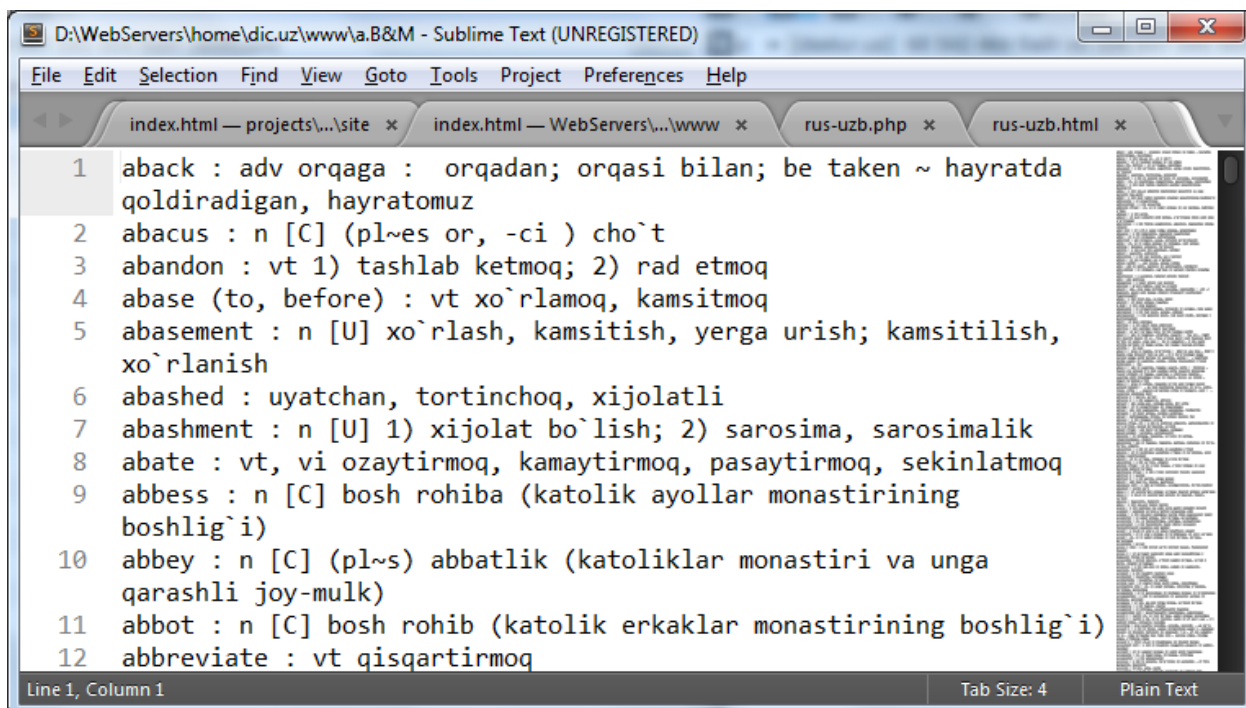
Uzbek maydonida 100 ta belgidan iborat o'zbekcha so'zni saqlash mumkin.

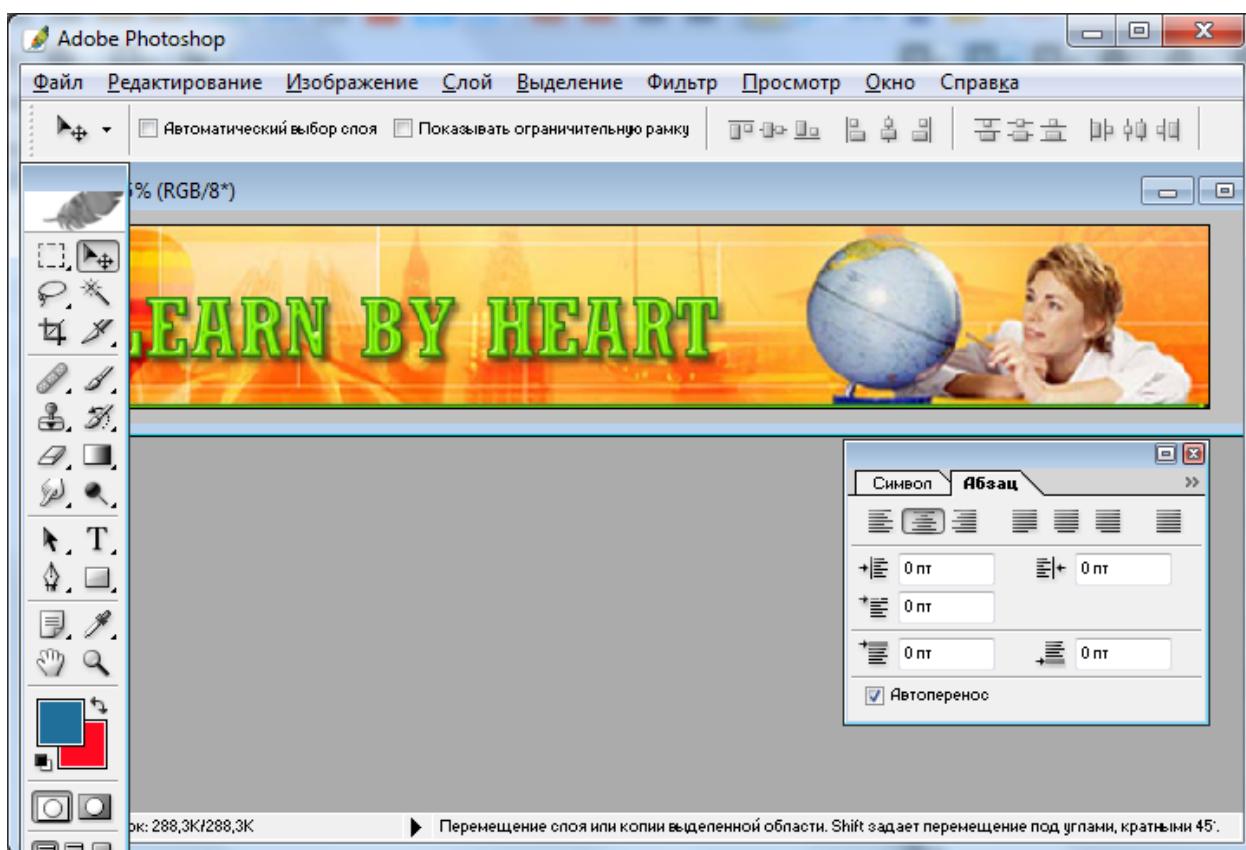
3.7. Rasm. MySQL ma'lumotlar bazasini Delphi dasturlash tili yordamida to'ldiramiz

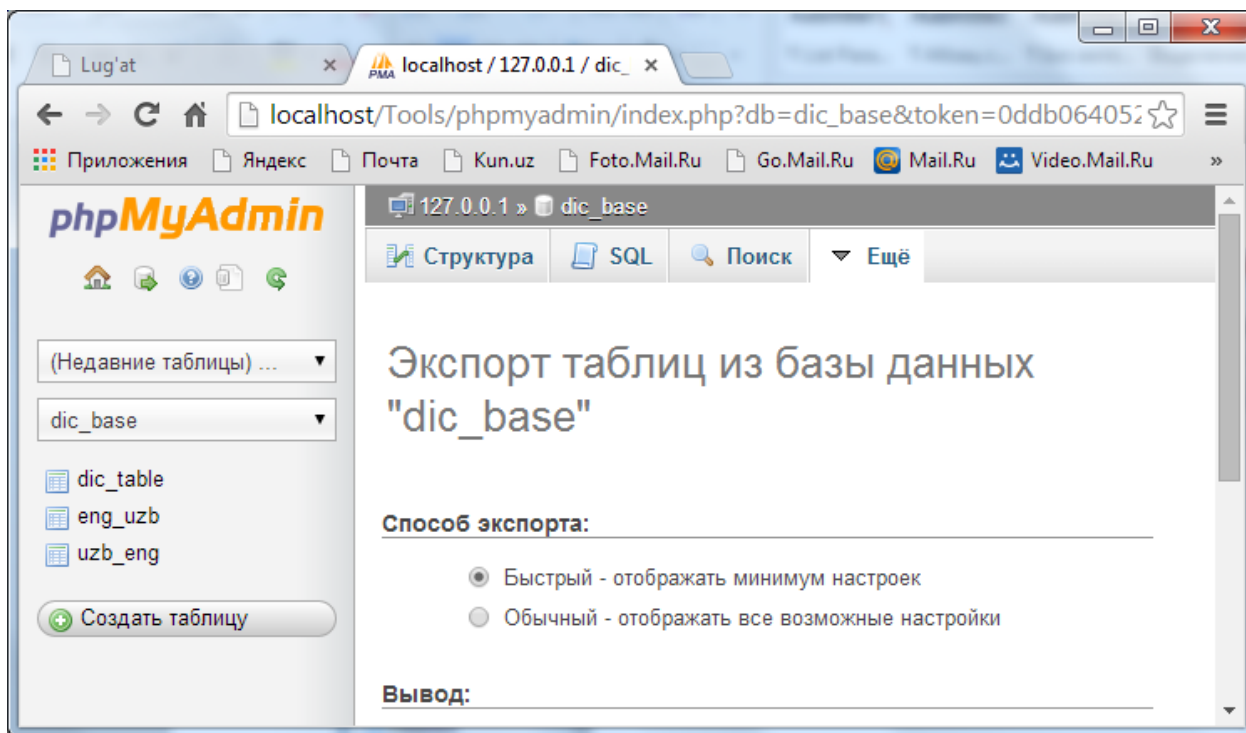
3.8. Rasm. Dastlab so'zlarni MS Accessga mantle fayldan o'qib olamiz

3.9. Rasm. Lug'at so'zlarining dastlabki shakli

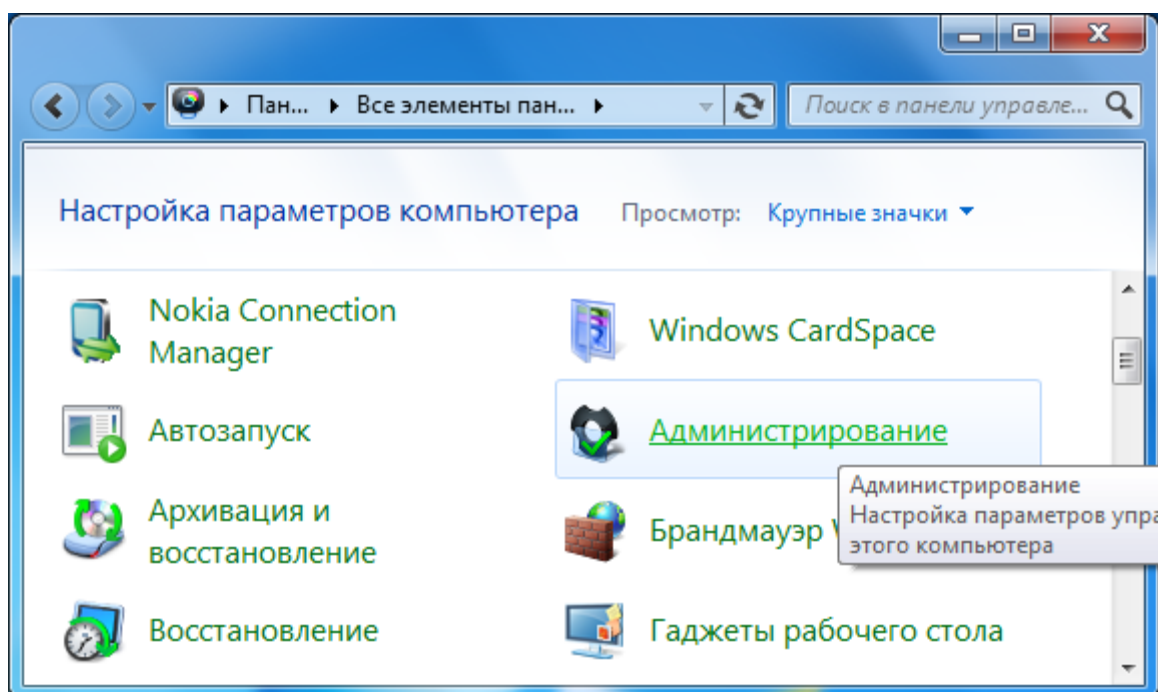
3.10. Rasm. Web saytga kerakli rasmlar Photoshop dasturi yordamida kerakli o'lchamlarga keltirildi.

3.11. Rasm. Ma'lumotlar bazasidan nusxa olish.

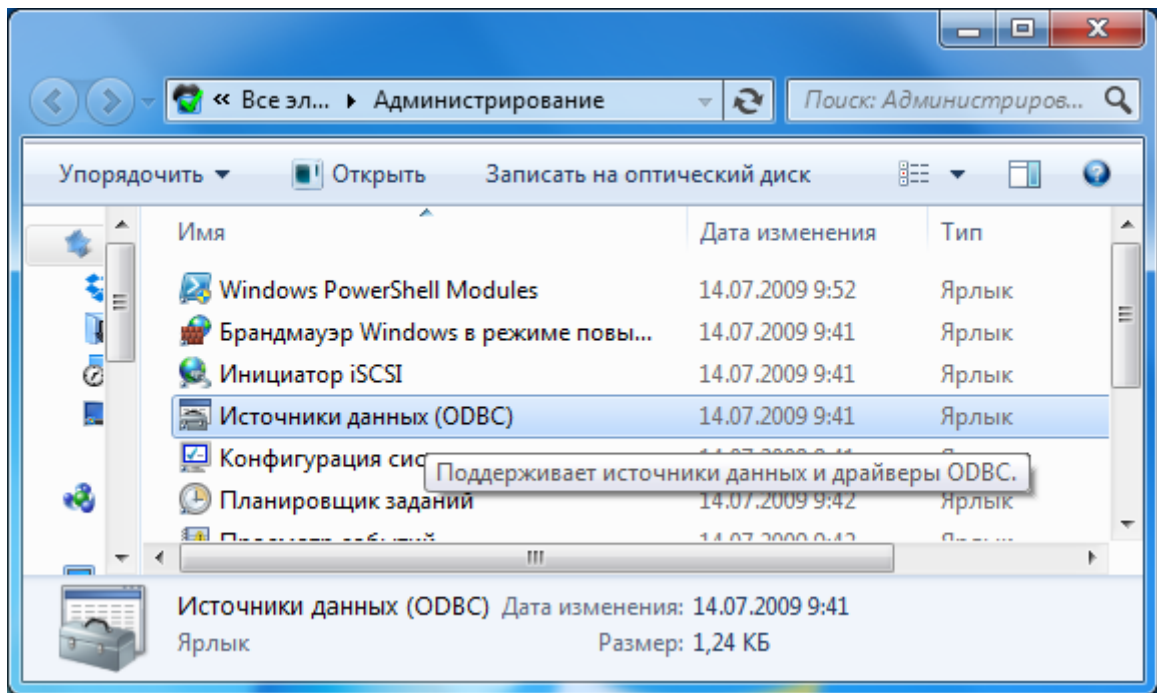
Delphida MySQL ma'lumotlar bazasiga ulanish uchun bizga maxsus drayver kerak bo'ladi. mysql-connector-odbc-5.1.6-win32 - faylini kompyuteringizga o'rnatish. Keyin quyidagicha sozlashni amalga oshirishimiz lozim:

1) Пуск > Панель управления bo'limidan Администрирование ga kiring:

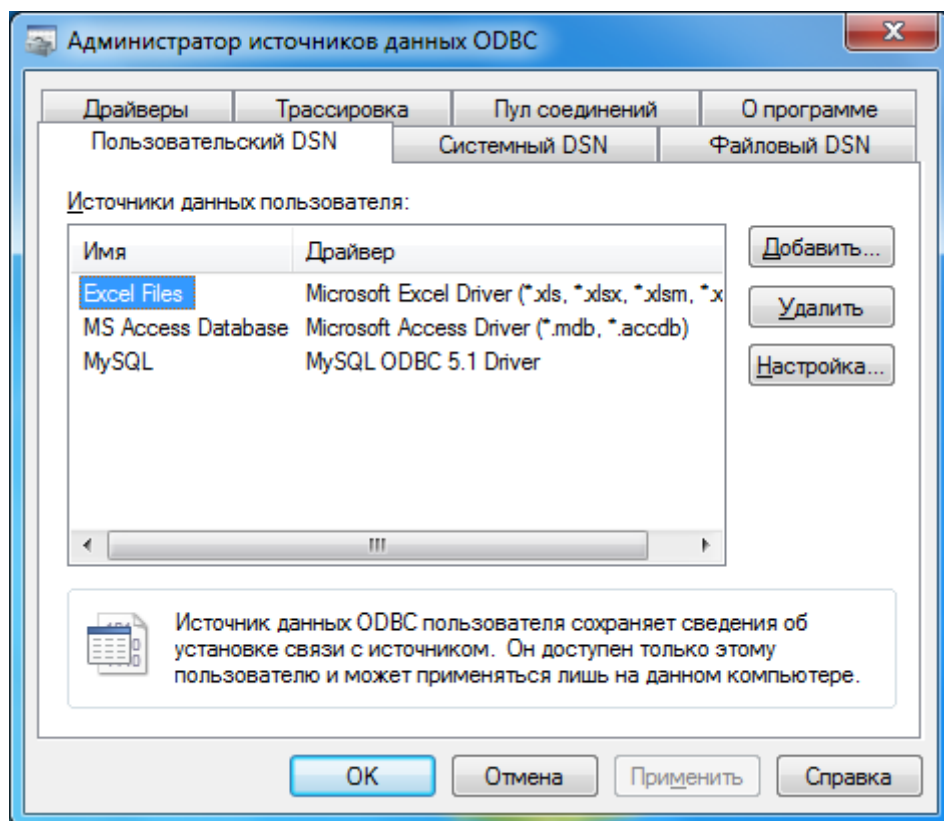
3.12. Rasm. Boshqaruvni sozlash

2) Администрирование bo'limidan Источники данных (ODBC) ni tanlang

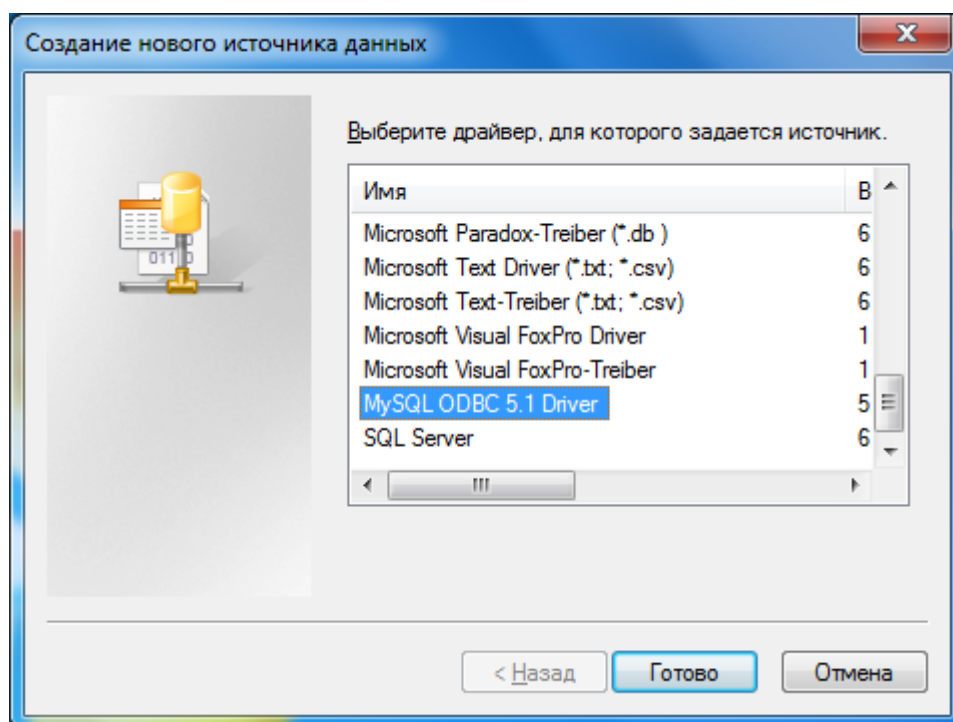
3.13. Rasm. Источники данных (ODBC) sozlash

3) Quyidagi rasmdan "Добавить" tugmasini tanlang.

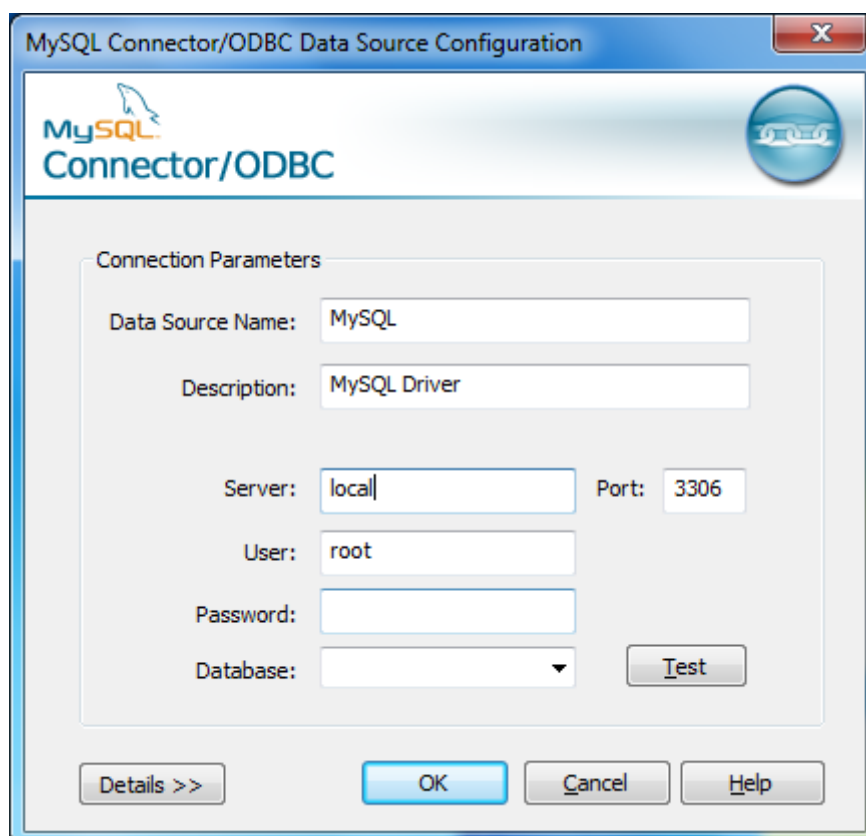
3.14. Rasm. Yangi drayver qo'shish;

4) Hosil bo'lgan darchada MySQL ODBC 5.1 driverni tanlang

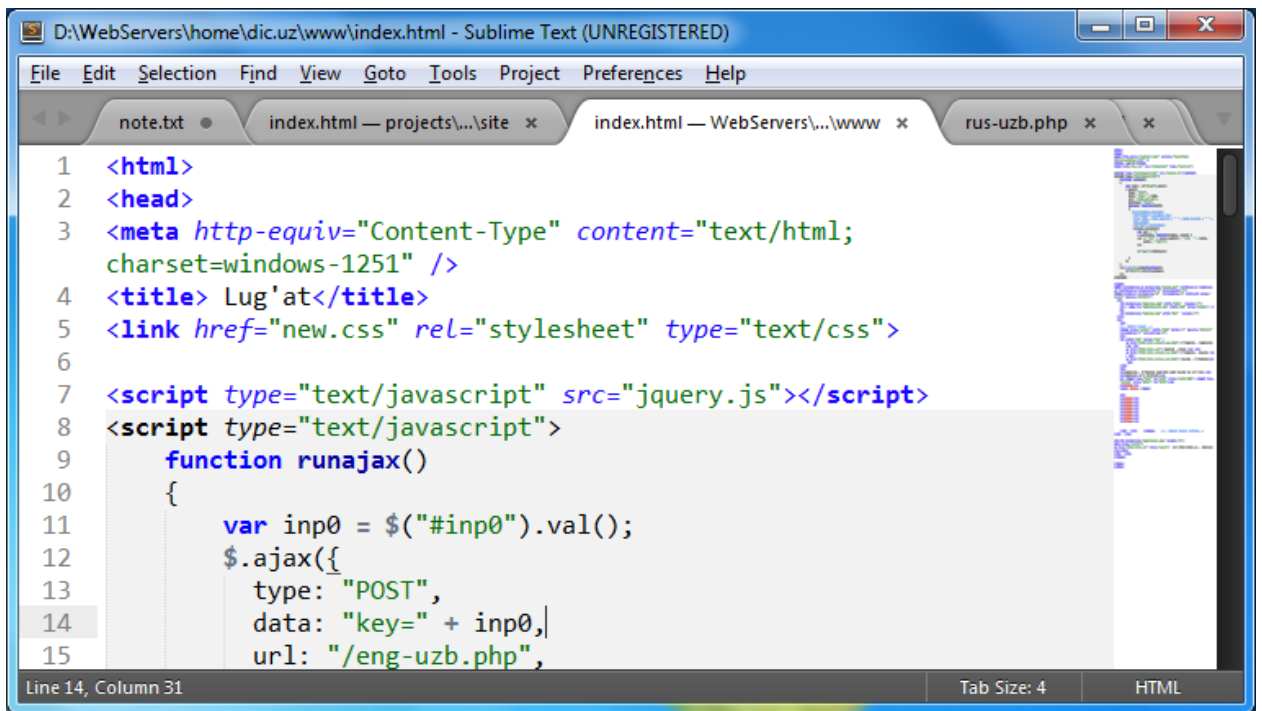

3.15. Rasm. MySQL ODBC 5.1 driverni tanlash

5) Hosil bo'lgan oynani quyidagicha to'ldiring.

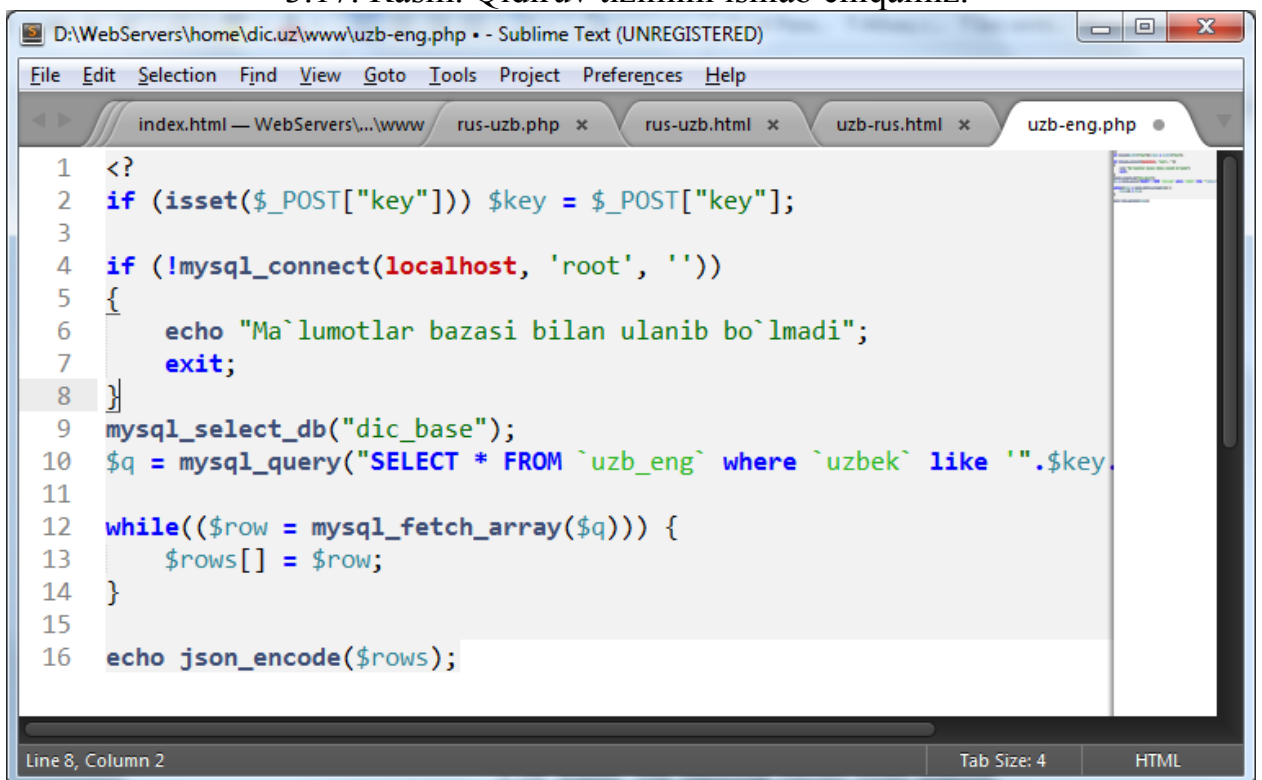

3.16. Rasm. Server ma'lumotlarini to'ldirish


```
1 <html>
2 <head>
3 <meta http-equiv="Content-Type" content="text/html;
  charset=windows-1251" />
4 <title> Lug'at</title>
5 <link href="new.css" rel="stylesheet" type="text/css">
6
7 <script type="text/javascript" src="jquery.js"></script>
8 <script type="text/javascript">
9     function runajax()
10    {
11        var inp0 = $("#inp0").val();
12        $.ajax({
13            type: "POST",
14            data: "key=" + inp0,
15            url: "/eng-uzb.php",
```

3.17. Rasm. Qidiruv tizimini ishlab chiqamiz.

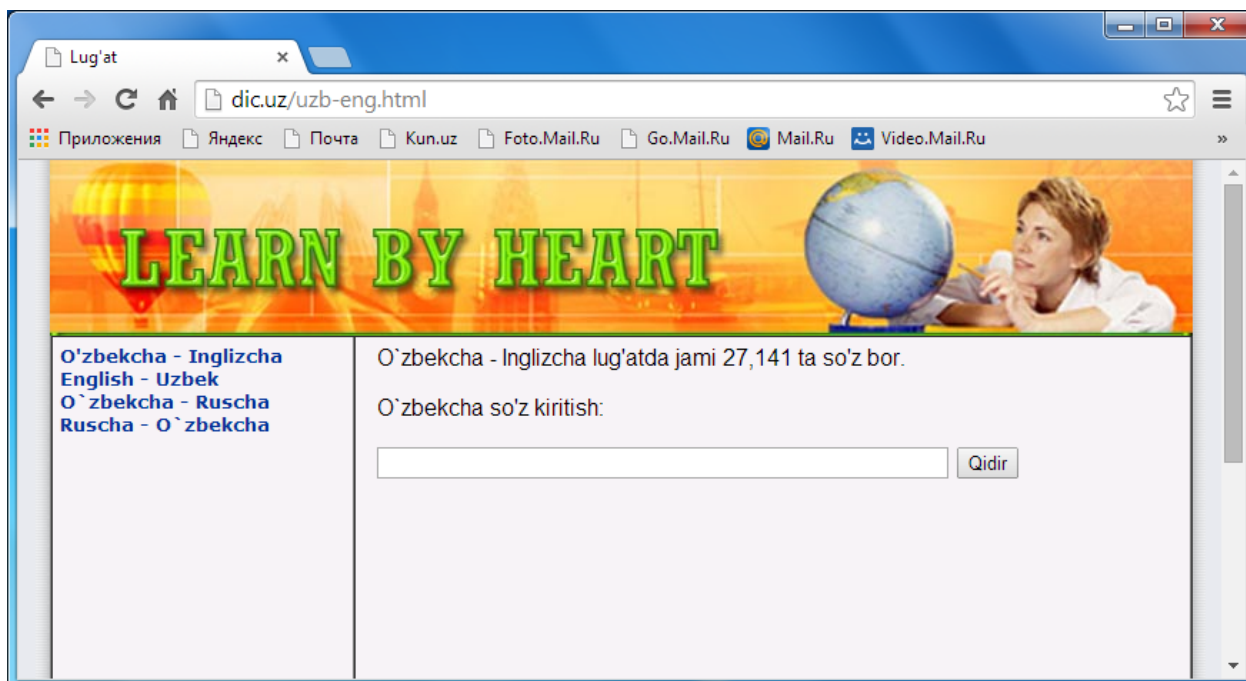
```
1 <?
2 if (isset($_POST["key"])) $key = $_POST["key"];
3
4 if (!mysql_connect(localhost, 'root', ''))
5 {
6     echo "Ma'lumotlar bazasi bilan ulanib bo'lmadi";
7     exit;
8 }
9 mysql_select_db("dic_base");
10 $q = mysql_query("SELECT * FROM `uzb_eng` where `uzbek` like ' ".$key."");
11
12 while(($row = mysql_fetch_array($q))) {
13     $rows[] = $row;
14 }
15
16 echo json_encode($rows);
```

3.18. Rasm. Ma'lumotlar bazasi bilan ulanish

Ma'lumotlar bazasidan topilgan so'zlardan 10 tasini chiqarishga ruxsat beramiz.

3.2 Foydalanuvchiga qo'llanma

<http://dic.uz> saytini ixtiyoriy veb brovzerda teramiz. Quyidagi sayt yuklanadi.

3.19. Rasm. <http://dic.uz> saytining bosh sahifasi

3.20. Rasm. <http://dic.uz> saytidan odob so'zini qidirish natijasi

3.21. rasm. Inglizcha o'zbekcha lug'atdan a harfidan boshlanuvchi dastlabki 10 ta so'z

Xulosa.

Uchinchi bob “ZIYONET” tarmog'i doirasida elektron lug'at ishlab chiqishni loyihalash, web dasturchiga qo'llanma va foydalanuvchiga qo'llanmalardan iborat.

O'zbekcha - Inglizcha lug'atda jami 27,141 ta so'z, Inglizcha - O'zbekcha lug'atda esa jami 14,426 ta so'z bor. O'zbekcha – ruscha lug'atda 3000 ta so'z bor.

4. HAYOT FAOLIYATI XAVFSIZLIGI

Hozirgi kunda O'zbekistonda telekommunikatsiya sohasi jadal sur'atlar bilan rivojlanmoqda, yangidan-yangi zamonaviy tizimlar yaratilmoqda. Ma'lumki, fan-texnikaning rivojlanishi birinchi navbatda ishlab chiqarish kuchlarini qayta taqsimlashga olib keladi. Yangi texnologiya bilan ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifati yaxshilanadi, jahon bozoridagi raqobatni vujudga keltiradi va ilm-fan darajasi past bo'lgan davlatlarda ishlab chiqarilgan mahsulotlarni jahon bozorida sotish imkoniyati yo'qoladi.

Shuning uchun ham davlatimiz siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri– ta'lim va ishlab chiqarish tizimini isloh qilish va mavjud imkoniyatlardan unumli foydalanishdir.

Xozirgi zamon ishlab chiqarishdagi jarayonlarni bajarishda ko'plab mashina va uskunalar ishlatiladi. Ularga aloxida–aloxida xavfsizlik talablari ishlab chiqarilgan.

Hayotiy faoliyat xavfsizligi–inson faoliyatining barcha jabhalaridagi xavfli va zararli omillardan tortib inson himoyasi muhofazasi nazariyasi va amaliyotini o'z ichiga oluvchi ilmiy bilimlar sohasi sanaladi.

Fan va texnika taraqqiyoti, ijtimoiy–iqtisodiy xavfsizlikni oshirib, shu bilan birga aholi salomatligi uchun bo'lganidek, atrof-muhit uchun ham xavfsizlikning yangi turlari vujudga kelishiga olib keldi.

Hayotiy faoliyat–inson organizmidagi murakkab biologik jarayon bo'lib, salomatlik va mehnatga layoqatni saqlash imkoniyatini beradi.

Mehnat muhofazasi–mehnat jarayonida insonning mehnatga layoqati va salomatligini saqlash, xavfsizligini ta'minlash imkonini beruvchi ijtimoiy–iqtisodiy, texnik, gigienik, davolash profilaktik, hamda tashkiliy tadbirlar va vositalar qonuniy aktlarning tizimidan iborat.

Mehnat muhofazasi borasida asosiy vazifalar–ishlab chiqarish jarohatlari, kasbiy xastaliklarning oldini olish hamda butun dunyoda mehnat sharoitlarini yaxshilashdan iborat.

Unumli mehnat va hordiq rejimlarini tashkil qilishini ko`zda tutuvchi mehnat muhofazasi bilan mustahkam bog`liq. Ilmiy mehnat boshqarmasini qo`llash, hayotga tadbqiq etish, mehnat sharoitlarini yaxshilash, inson salomatligi va mehnatga yaroqliligini saqlashga imkon beradi.

Mehnat sharoitini tubdan o`zgartirish, moliyaviy xarajatlarni talab etuvchi kasblarni qisqartirishga olib keladi, biroq bunda asab tarangligini oshirish bilan bog`liq kasblar soni o`sadi. Shuning uchun mehnat muhofazasining zamonaviy uslublaridan psixologiya, mehnat gigienasi va ergonomika kabi fanlar yutuqlaridan keng qo`llaniladi.

Mehnat muhofazasi mehnatning xavfsiz va bezarar sharoitlarini ta`minlash bilan bog`liq. Mehnat muhofazasi qonunlari majmuasi masallarini o`z ichiga oladi.

Ishlab chiqarish sanitariyasi ishlayotgan zararli ishlab chiqarish omillariga ta`sirning oldini oluvchi vositalar va tashkiliy, gigienik, sanitariya–texnik tadbirlar tizimini o`z ichiga qamrab oladi. Yong`in xavfsizligi mehnat muhofazasi qonunlari majmuasiga bevosita bogliq.

Butun dunyoda mehnat qonunchiligi ishchi va xizmatchilarning mehnat huquqlari muhofazasini belgilaydi, mehnatning o`ta qulay sharoitlarini ta`minlaydi.

4.1. Ishlab chiqarishda xodimlar salomatligiga zarar etishi va ish beruvchi masuliyati

Xo`jalik yuritishning bozor sharoitlariga o`tish korxonalar faoliyati amaliyotida katta o`zgarishlarni yuzaga keltirdi.

Ko`pchilik korxonalarda boshqaruv strukturasi qator mutaxassislar lavozimlari, shu jumladan Mehnat muxofazasi bo`yicha mutaxassisliklarning qisqartirish tomonga o`zgardi, davlat organlari va nazorat kasaba uyushmalari, idoralar tomonidan xavfsiz ishsharoitlariga rioyaetish ustidan nazorat saviyasi sustlashdi.

Natijada so`nggi yillarda ishlab chiqarish travmatizmi muxim darajada o`sdi. Shundan kelib chiqib, jabrlanganlar va ularning oilalari uchun bo`lgani kabi ish beruvchi uchun xam muxim axamiyat kasb etib, xuquqiy bazaga ega sanaladi.

O`zbekistonda xar bir xodim ishi bilan bog`liq tarzda salomatligiga etkaziladigan zararni qoplash xuquqiga ega.

Ish beruvchi vaqtida va to`g`ri ishlab chiqarishda baxtsiz xodisalarni tergovini o`tgazish va xisobini olish, shuningdek xodimlarga etkazilgan zarar uchun moddiy javobgarlikni zimmasiga olishi shart.

Xar qanday shikast etkazuvchi voqea baxtsiz voqea sanaladi.

1. Mexanik (sanchilgan, kesilgan, lat egan va x.k.).
2. Termik (kuyish, muzlash, sovqotib qolish, issiqlik zarbasi va x.k.).
3. Elektrik.
4. Kimyoviy.
5. Psixik va boshqa.

Ularning oqibatida inson qisqa muddatga yoki uzoq davrga mehnatga layoqatini yuqotadi.

Baxtsiz xodisa deb kasbiy kasalliklar, kasbiy zaxarlanishlar va ayrim xolatlarda umumiy kasalliklar tushuniladi.

Tibbiy muassasa xulosasi mehnat majburiyatlari bilan bog`liq salomatlikka putur etishlar soniga umumiy kasallik uchun zarur shart xisoblanadi. salomalikka putur etkazadigan baxtsiz xodisalar ishlab chiqarish xodisalari yoki maishiy xisoblanadi.

Ish beruvchi faqat ishlab chiqarish baxtsiz xodisalari uchun javobgardir.

Ishlab chiqarish bilan bog`liq baxtsiz xodisalar quyidagilardan iborat:

-ular tomonidan mehnat vazifalari (shu jumladan xizmat safarlari xam) ni bajarish, shuningdek ish beruvchi topshirig`isiz xam korxona manfaatlari doirasida biror bir xalokatlarni amalga oshirayotganda;

-korxona transportida ishga yo`l olayotganda yoki ishdan qaytayotganda;

-belgilangan tanaffuslardan tortib butun ish vaqti mobaynida korxona xududi yoki boshqa ish joyida;

-o'tqazilish joyidan qat'iy nazar shanbalik o'tqazilayotgan vaqtda;

-ishlab chiqarishda yuz bergan avariyalarda;

-ish vaqtida xizmat ob'ektlari o'rtasidagi xarakat bilan faoliyati bog'liq xodim bilan jamoat transportida yoki piyoda, shuningdek ish beruvchining topshirig'iga ko'ra, ish joyiga ketayotganida;

-ish vaqtida xizmat safarlari yoki ish beruvchining topshirig'iga ko'ra, shaxsiy engil transportda;

-ish vaqtida boshqa shaxs tomonidan tanaga shikast etkazish, yoki mehnat vazifasini bajarayotganida xodimning qasddan o'ldirilishi.

Faqat o'z o'limi, tabiiy jon berio' xodisalari, shuningdek, jinoyatlar qilayotganda o'sha jabrlanuvchilar tomonidan jaroxatlar inobatga olinmaydi. Ish beruvchining javobgarligi qanday vaziyatlarda baxtsiz xodisa ro'y bergani va etkazilgan zararga bog'liq.

1. Agar zarar yuqori xavfsizlik manbai tomonidan etkazilgan bo'lsa, ish beruvchi voqea tabiiy ofat oqibatida, yoki jarblanuvchi g'arazi yoki uning qo'pol extiyotkorsizligi tufayli, bo'lganini isbotlay olmasa, u etkazilgan zararni to'liq miqdorda qoplashi kerak.

Masalan, metall qirquvchi uskunada ishchi qo'lga shikast etdi. Ish beruvchi tomonidan Mehnat muxofazasi va Texnika Xavfsizligi buzilmadi. Jaroxat ishchining oddiygina extiyotkorsizligi natijasida kelib chiqdi. Baxtsiz xodisa yuqori xavflilik manbai (uskuna) ta'sirida yuz bergani bois ish beruvchi o'z aybi bo'lmasada, zararni to'liq qoplashi zarur.

Ishchining qo'pol extiyotkorsizligi xolatida ish beruvchi va ishchi aralash javobgar bo'ladi. Mazkur xolatda qoplash xajmi kamaytiriladi.

Extiyotkorsizlikning qandayligi (qo'pol va yoki oddiy) vaziyatlar inobatga olinib, xar bir aniq xodisada xal qilinadi. Bunda jabrlanuvchining yoshi, malakasi, jismoniy axvoli va xokazolar, xamda baxtsiz xodisaning aniq vaziyati xisobga olinadi.

Masalan, agar ish bo'yicha katta xamkasabalari misolida, yosh ishchi ximoya ko'zoynaklarini ko'zidan olib qo'ydi, u extiyotkorsizlik bo'ladi. Biroq qo'pol

extiyotkorsizlikka yo'l qo'ymadi. Uning texnika xavfsizligi bo'yicha talablari va usta tanbexlariga qarshi borgan tajribali xamkasabalari qattiq xarakatlarini qo'pol extiyotkorsizlik deb xisoblash mumkin.

Ish beruvchi doimo jabrlanuvchiga ko'ra, baxtsiz xodisani oldini olishda katta imkoniyatlarga ega. Aynan, u xodimlar xavfsizligini ta'minlashga javobgardir.

2. Agar zarar yuqori xavflilik manbai tomonidan etkazilmagan bo'lsa, ish beruvchi faqat aybi bo'lsagina javob beradi. Masalan, do'kon sotuvchisi yordamchi xonalar o'rtasida to'kilgan o'simlik yoog'idan toyib ketdi va yiqilishida jaroxat oldi, deylik. Baxtsiz xodisa yuqori xavflilik manbai bilan bog'liq emas. Demak, ish beruvchiga zarar uchun javobgarlikni yuqlashdan avval uning aybini aniqlab olish zarur. Ayb esa shundaki, ish xavfsiz axvolda emas edi. Agar ish muvofiq axvolda bo'lganida edi, ish beruvchining bunda aybi xam bo'lmasdi va u zararni qoplashga majbur xam boshlmasdi.

Kasbiy kasallik, odatda, yuqori xavflilik manbai ta'sirida yuzaga keladi, bu xolatda ish beruvchining aybini isbotlashning xojati yuq, faqat bu xastalikning mehnat majburiyatlari ijrosi bilan bog'liqlik jixatini aniqlash zarur.

4.2. Ishlovchilarning hayot faoliyati havfsizligiga doir huquqlarini ruyobga chiqarishdagi kafolatlari

Mehnat shartnomasi (bitimi) shartlari mehnatni muhofaza qilishga oid qonunlar va boshqa me'yoriy hujjatlarning talablariga muvofiq bo'lishi shart. Fuqarolarni ularning salomatligiga zid bo'lgan ishga qabul qilish man qilinadi.

Ma'muriyat xodimni kasb kasalligining paydo bo'lish ehtimoli yuqori darajada ekanligi oldindan ayon bo'lgan ishga qabul qilayotganda uni bu haqida ogohlantirishi shart.

Korxona sog'liqni saqlash idoralari tomonidan belgilangan tartibga muvofiq ravishda bir qator kasblar va ishlab chiqarishlarning xodimlarini mehnat shartnomasini imzolash paytida-dastlabki tarzda va mehnat shartnomasi amal qiladigan davrda vaqti-vaqti bilan tibbiy ko'rikdan o'tkazishni tashkil qilishi shart. Xodimlar tibbiy ko'riklardan o'tishdan bosh tortishga haqli emaslar.

Xodimlar tibbiy ko'riklardan o'tishdan bosh tortsalar yoki o'tkazilgan tekshirishlarning natijalari bo'yicha tibbiy komissiyalar beradigan tavsiyalarni bajarmasalar, ma'muriyat ularni ishga qo'ymaslik xuquqiga egadir.

Xodim, agar u o'zining salomatligi yomonlashishi mehnat sharoiti bilan bog'liq deb hisoblasa, navbatdan tashqari tibbiy ko'rik o'tkazilishini talab qilish xuquqiga ega.

Tibbiy ko'riklarni o'tkazish paytida xodimning ish joyi (lavozimi) va o'rtacha ish haqi saqlanadi. Ma'muriyat mehnatni muhofaza qilishning zamonaviy vositalarini joriy etilishi va ishlab chiqarishda jarohatlanish hamda kasb kasalliklarining oldini oladigan sanitariya-gigiena sharoitlarini ta'minlashi shart.

Xodimning salomatligi yoki hayotga xavf tug'diruvchi vaziyat paydo bo'lganda, u bu haqda zudlik bilan ma'muriyatga xabar qiladi, bu hol nazorat organlari tomonidan tasdiqlangan taqdirda ma'muriyat ishni to'xtatishi va xavfni bartaraf etish chorasini ko'rishi shart. Ma'muriyat tomonidan zarur choralar ko'rilmagan taqdirda, xodim ishni xavf bartaraf etilgunga qadar to'xtatib turishga haqlidir va unga hech qanday intizomiy jazo berilmaydi.

Ma'muriyat, agar mehnatni muhofaza qilish inspeksiyasi tomonidan tasdiqlangan, xodimning hayoti va salomatligi uchun to'g'ridan-to'g'ri jiddiy xavf hamon saqlanib turgan bo'lsa, undan ishni qayta boshlashni talab qilishga haqli emas va xodimga ish to'xtatib turilgan butun davr uchun barcha moddiy ziyonni to'lashi shart.

Ma'muriyat mehnatni muhofaza qilish to'g'risidagi qonunlarni buzgan va bu nazorat qiluvchi idoralar tomonidan tasdiqlangan taqtirda, mehnat shartnomasi xodimning arizasiga ko'ra unga ishdan bo'shaganda beriladigan pul to'langani xolda, istalgan paytda bekor qilinishi mumkin. Xodimda kasb kasalligi belgilari aniqlangan taqdirda ma'muriyat tibbiy hulosa asosida uni ixtisosini o'zgartirgunga qadar o'rtacha oylik ish haqi saqlangan holda boshqa ishga o'tkazishi lozim.

Korxonalarning barcha xodimlari, shu jumladan rahbarlari o'z kasblari va ish turlari bo'yicha davlat nazorat idoralari belgilagan tartib va muddatlarida o'qishlari, yo'l-yo'riqlar olishlari, bilimlarini tekshiruvdan o'tkazishlari hamda

qayta attestatsiyadan o'tishlari shart. Ma'muriyat barcha yangi ishga kirayotganlar, shuningdek boshqa ishga o'tkazilayotganlar uchun ishlarni bajarishning xavfsiz usullarini o'rgatishni tashkil etishlari, mehnatni muhofaza qilish va baxtsiz hodisalarda jabrlanganlarga yordam ko'rsatish bo'yicha yo'l - yo'riqlar berishlari shart.

O'ta xavfli ishlab chiqarishlarga yoki kasbiy tanlov talab qilinadigan ishga kirayotgan xodimlar uchun mehnatni muhofaza qilish bo'yicha imtihonlar topshiriladigan va keyin vaqti-vaqti bilan qayta attestatsiyadan o'tiladigan o'quv o'tkaziladi.

Mehnatni muhofaza qilish bo'yicha belgilangan tartibda o'qitish, yo'l - yo'riqlar berish va bilimlarni tekshirishdan o'tmagan shaxslarni ishga qo'yish taqiqlanada.

Ma'muriyat xodimlarning mehnatni muhofaza qilish masalalari bo'yicha malakasi muntazam oshirib borilishini ta'minlashi shart.

Korxona xodimlari ish joylaridagi mehnat sharoitlarining ahvoli va muhofaza qilinishi, bunda lozim bo'lgan shaxsiy himoya vositalari, imtiyozlar va tovon pullari to'g'risida axborot talab qilish huquqiga egadirlar, ma'muriyat esa ularga bunday axborotni berishi shart.

Xodimlarning ayrim toifalari (xotin-qizlar, yoshlar, mehnat qobiliyati cheklangan shaxslar) shuningdek mehnatning og'ir va zararli sharoitlarida ishlovchi xodimlar uchun mehnatni muhofaza qilish sohasidagi munosabatlarni tartibga solishning o'ziga xos xususiyatlari O'zbekiston Respublikasi qonunlari bilan belgilanadi.

4.3. Jarohatlanish va kasb kasalliklarini o'rganish usullari

Sanoat korxonalarida baxtsiz xodisalar va ularni keltirib chiqaruvchi xavfli xolatlar baxtsiz xodisalarning kelib chiqishiga sabab bo'ladigan omillarni yo'qotish maqsadida aniqlanadi. Bu ishlar asosan oqilona usullarni qo'llash,

baxtsiz xodisa va kasb kasalliklarining kelib chiqishidan xoli bo'ladigan ish sharoitini tashkil qilish o'isobiga amalga oshiriladi.

Baxtsiz xodisalar sabablarini aniqlash uchun asosan qo'yidagi usullardan foydalaniladi.

1. Statistika usuli. Bu usul baxtsiz xodisalarning umumiy statistik xisobga olingan sanoat jarohatlanishi materiallarini taxlil qilishga asoslangan. Mazkur usul sanoat jarohatlanishini taxlil qilish uchun asosiy material bo'lishdan tashqari, baxtsiz hodisalarni kamaytirish chora-tadbirlarini ko'rish uchun amaliy ma'lumot beradi. Bu usul bilan sanoat jarohatlanishini aniqlovchi chastota ko'effitsienti va jaroxatning og'irligi ko'effitsientining o'rtacha ko'rsatkichini olish mumkin.

Baxtsiz xodisalarning takrorlanish ko'effitsientini, 1000 ishchi hisobiga, ma'lum vaqt davomida sanoat korxonasida kelib chiqqan baxtsiz xodisalarning o'rtacha miqdorini qo'yidagi formula orqali aniqlash mumkin.

$$E = \frac{D}{N} \cdot 1000$$

bunda R - ma'lum vaqt ichidagi jarohatlanganlar soni; T - shu vaqt ichida korxonada ishlagan ishchilar soni.

Baxtsiz xodisaning og'irlik ko'effitsientini, ya'ni har bir jarohatlanishning o'rtacha yo'qotilgan ish kunlari hisobini ko'rsatuvchi K ni qo'yidagi formula bilan aniqlash mumkin.

$$E = \frac{\check{D}}{D}$$

bunda P-hamma baxtsiz xodisaga uchraganlar tomonidan yo'qotilgan ish kunlari soni; R-shu davrda baxtsiz xodisaga uchraganlar soni. Shuni aytib o'tish kerakki, bu ko'rsatkich haqiqiy og'irjarohatlanish belgilarini ko'rsata olmaydi, chunki uning tarkibiga nogironlik va o'lim bilan tugagan baxtsiz xodisalar kiritilmagan, ular alohida hisobga olinadi.

Statistika usulini ikkiga bo'lib karash qabul qilingan: guruh va topografik usullardir.

Guruh usuli. Statistik usulning tarkibiy qismi hisoblanadi va baxtsiz xodisalarning bir xil sharoitlarda va ayrim belgilari bilan (masalan vaqti va sodir bo'lgan joyi, baxtsiz xodisaning xususiyatini va x.k.) guruh xolida takrorlanishini aniqlash imkoniyatini beradi.

Topografik usul. Bu usul ham guruh usulining ko'rinishlaridan biri bo'lib, qo'yidagi xollarda qo'llaniladi: guruh usulida keltirilgan baxtsiz xodisalar xaqidagi ma'lumotlarni har xil shartli belgilar bilan belgilab (masalan, H-I), ish uchastkalarining rejasida baxtsiz xodisa yuz bergan joylarga qo'yib chiqiladi. Bu usulda ma'lum ish uchastkalarida baxtsiz xodisalarning takrorlanishi xaqida ko'rgazmali ma'lumot olinadi.

Xar qanday statistik tekshirish kabi, bu usul bilan baxtsiz xodisalarni taxlil qilishda xam olingan material, asosan baxtsiz xodisa xaqida tuzilgan H-I formadagi akt xar tomonlama o'rganiladi. Aktda baxtsiz xodisa yuz bergan joy, jarohatlanish tavsifi, og'irlik darajasi, voqea sutkaning qaysi vaqtida yuz berganligi xaqidagi ma'lumotlar aks etadi.

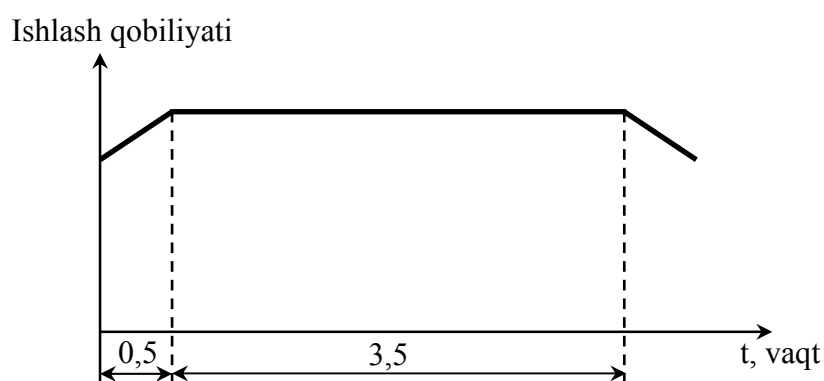
2. Monografik usul. Bu usulning mohiyati shundaki, baxtsiz xodisa yuz bergan ayrim tsex, uchastka yoki ishlab chiqarish xonasi chuqur va xar tomonlama o'rganiladi. Asosiy diqqat-e'tibor texnologik jarayonlarning cheklanishi, ayrim ish usullari, ishlab chiqarishning xavfli lahzalari va sanitariya-gigienik mehnat sharoitiga qaratilishi kerak. Bu usulda korxonalarda ruy bergan baxtsiz xodisalar, avariylar va kasb kasalliklarining sabablari aniqlanadi va o'rganiladi.

Monografik usul ishlab chiqarish sharoitida kelib chiqishi mumkin bo'lgan potentsial baxtsiz xodisalarni aniqlash imkoniyatini beradi. Shuningdek, ko'rilyotgan yoki loyixalanayotgan turdosh korxonalarda shunga o'xshash baxtsiz xodisalarning kelib chiqmasligini ta'minlashga harakat qilinadi. Bu usul xulosalari asosida loyixalanayotgan sanoat korxonalarda texnologik jarayonlarni o'zgartirish va mukammallashtirish chora-tadbirlari ko'riladi.

3. Ergonomikusul. Bu usulda mexnat turlarining o'ziga xos tomonlari ergonomik omillarning mexnat xavfsizligiga ta'sir darajasi baholanadi.

4. Iqtisodiy usul. Bu usulda ishlab chiqarishdagi jarohatlanishdan keltirilgan iqtisodiy zarar, shuningdek, mehnat xavfsizligiga sarflangan mablag'ning to'g'ri taqsimlanishi baxtsiz voqeani oldini olishga ketgan xarajatlarni samaradorligi aniqlaniladi. Bu usul qo'shimcha usul bo'lib hisoblaniladi chunki u baxtsiz xodisalarni aniqlashga imkon bermaydi.

Jarohatlanish va kasb kasalliklarining sabablarini taxlil qilish. Baxtsiz xodisalarni qayd qilish va hisobga olish bilan baxtsiz xodisalarning sabablarini aniqlab bulmaydi, bu faqat baxtsiz xodisa sabablarini aniqlash uchun material bo'la oladi. Ishchining ish sharoitida ishlash faoliyatini o'rganish uning ishlash qobiliyati bilan ish vaqti o'rtasida bog'lanish borligini aniqlash imkoniyatini beradi.

4.1-rasm

Bu bog'lanish grafik shaklida 4.1-rasmda kursatilgandek o'zgaradi. Ya'ni ishchi ish boshlagandan keyin yarim soat davomida ish maromiga tushmagan va sozlanmagan xolatda bo'ladi. Yarim soatdan keyin ish maromi muvofiqlashadi va bir me'yorda taxminan 3,5 soat davom etadi, so'ngra yana pasayish boshlanadi. Baxtsiz hodisalarning yuz berishi xam xuddi shu grafik asosida borishi aniqlandi. 4 soat davomida ishchi charchashi xisobiga ish qobiliyati kamaysa, xuddi shu charchash xisobiga baxtsiz xodisalar xam vujudga keladi.

Tashkiliy sabablar. Tashkiliy sabablarga qo'yidagilarni kiritish mumkin. Sanoat korxonasini loyixalash vaqtida yo'ulqo'yilgan xatolar, ishchi va xizmatchilarning xavfsiz ishlash usullariga o'rgatilmaganligi, yo'riqnomaning noto'g'ri o'tkazilganligi, ishchilar mehnatidan mutaxassisligi buyicha

foydalanmaslik, xavfsiz mehnat qilish texnik nazoratining yo`qligi, xavfli ekanligini bilib turib, betartib ish yuritish va ishchilarning o`zaro kelishmasdan ish olib borishlari, texnologik jarayonlarning buzilishi, ishchilarning mehnat qilish va dam olish rejalarining buzilishi, ish joylarini noqulay rejalashtirish, sanoat korxonasi xududida yo`lka va o`tish joylarini noto`g`ri joylashtirish, ish joylarini noto`g`ri tashkil qilish, nobop ish qurollaridan foydalanish, shaxsiy muhofaza aslaxalarining ish sharoitiga to`g`ri kelmasligi, to`siqlarning yo`qligi, xavf xaqidagi ogoxlantiruvchi plakatlarining bo`lmasligi va boshqalar.

Texnik sabablar. Stanoklar, ish qurollari, yordamchi vositalar xarakatlanuvchi va yuk ko`taruvchi qismlarining konstruktiv kamchiliklari, mashina va mexanizmlar ayrim qismlarining sinib yoki uzilib ketishi, texnologik jarayonlarning nomukammalligi, to`siq qurilmalari va saqlovchi vositalarning puxta ishlamasligi.

Sanitariya-gigienik sabablar. Ob-havo sharotining (havoning harorati, nisbiy namligi, xarakat tezligi va bosimi, issiqlik ajralib chiqishi) qoniqarsiz bo`lishi sanoat korxonalaridagi havo muhitining changlanganligi, ish joylari, maydonlar va o`tish joylarining oqilona yoritilmaganligi, shovqin va titrashning mavjudligi, ishlab chiqarish xonalari va sanitariya-maishiy xonalarning etarli emasligi va sanitariya-gigiena talablariga javob bermasligi, shaxsiy gigiena talablariga rioya qilmaslik.

Psixo-fiziologik sabablar. Ishchi psixologik rejimining buzilishi natijasida vujudga keladigan sabablar: oilaviy notinchlik, ishxonada, jamoa o`rtasidagi kelishmovchilik va xokazolar.

Bu sabablar aniqlangandan keyin ish sharoitida ularning kelib chiqmasligini ta`minlovchi chora-tadbirlar majmui ishlab chiqilishi zarur. Bu chora-tadbirlarni amalga oshirish esa ishlab chiqarish sharoitida baxtsiz hodisalarning butunlay yo`qolishiga yoki kamayishiga olib kelishi kerak.

Xulosa.

Mehnat muhofazasi–mehnat jarayonida insonning mehnatga layoqati va salomatligini saqlash, xavfsizligini ta`minlash imkonini beruvchi ijtimoiy–

iqtisodiy, texnik, gigienik, davolash profilaktik, hamda tashkiliy tadbirlar va vositalar qonuniy aktlarning tizimidan iborat.

XULOSA

Ushbu bitiruv malakaviy ishida “ZiyoNet” tarmog’i doirasida o’zbek, rus va ingliz tillarida elektron lug’at ishlab chiqildi.

Elektron lug’atni ishlab chiqishda quyidagilar amalga oshirildi:

1. O’zbekcha – inglizcha lug’at ma’lumotlar bazasi ishlab chiqildi va jami 27,141 ta so’z kiritildi;
2. Inglizcha – O’zbekcha lug’at ma’lumotlar bazasi ishlab chiqildi va jami 14,426 ta so’z kiritildi;
3. O’zbekcha – ruscha lug’at ma’lumotlar bazasi ishlab chiqildi va 3244 ta so’z kiritildi;
4. AJAX texnologiyasida o’zbekcha – inglizcha qidiruv tizimi ishlab chiqildi;
5. AJAX texnologiyasida inglizcha - o’zbekcha qidiruv tizimi ishlab chiqildi;
6. AJAX texnologiyasida o’zbekcha – ruscha qidiruv tizimi ishlab chiqildi;
7. AJAX texnologiyasida ruscha - O’zbekcha qidiruv tizimi ishlab chiqildi;
8. Ma’lumotlar bazasi sifatida MySQL ishlatildi;

Ma’lumotlar bazasini shakllantirishda Delphi dasturlash tilidan foydalanildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Каримов И.А. “Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида” Тошкент. 2011й. 112б.
2. Каримов И.А. “Юксак билимли ва интеллектуал ривожланган авлодни тарбиялаш – мамлакатни барқарор тараққий эттириш ва модернизация қилишнинг энг муҳим шарти” мавзусидаги халқаро конференциянинг очилиш маросимидаги нутқи. // Халқ сўзи газетаси. 18.02.2012. № 35.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 20 sentabrdagi PQ–2042-son “Mamlakatimizning dasturiy ta’minot vositalari ishlab chiquvchilarini rag‘batlantirishni yanada kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori.
4. Джон К. Вандик , Мэт Вестгейт. Pro Delphi 7 Development: Third Edition / Todd Tomlinson . John K. VanDyk - Apress, 2010 .
5. Стивен Хольцнер. РНР в примерах. / Стивен Хольцнер . М.: 000 «Бином-Пресс», 2007 г. Пер. с англ. 352 с
6. Ларри Ульман. Ульман Л. Основы программирования на РНР:/Ларри Ульман. Пер. с англ. -М.: ДМК Пресс, 2011. -288 с.: ил. (Самоучитель).
7. Александр Мазуркевич. МВ РНР: настольная книга программиста /Александр Мазуркевич, Дмитрий Еловой. — Мн.: Новое знание, 2013. — 480 с.
8. Томсон Лаура. Разработка Web-приложений на РНР и MySQL: Пер. с англ. /Лаура Томсон, Люк Веллинг. — 2-е изд., испр. — СПб: ООО «ДиаСофтЮП», 2013. — 672 с.
9. Гутманс Э., Баккен С, Ретанс Д. РНР 5. Профессиональное программирование./ Пер. с англ. СПб: Символ- Плюс, 2006. 704 с.
- 10.Чак Муссиано и Билл Кеннеди "HTML и XHTML. Подробное руководство" 6-е издание. Издательство: Символ-Плюс, 2008 г.
- 11.Эрик А. Мейер "CSS. Каскадные таблицы стилей. Подробное руководство " 3-е издание. Издательство: Символ-Плюс, 2008 г.
- 12.Роберт Агулар "HTML и CSS. Основа любого сайта " Издательство: Эксмо, 2010 г.

- 13.Н. Комолова, Е. Яковлева "HTML. Самоучитель "2-е издание. Издательство: Питер, 2011 г.
- 14.Джон Дакетт "Основы веб-программирования с использованием HTML, XHTML и CSS " 2-е издание. Издательство: Эксмо, 2010 г.
- 15.Белов С.В. Безопасность жизнедеятельности М.: Высшая школа. 2003.
- 16.Ёрматов Ғ.Ё., Исамухамедов Ё.У. Мехнатни муҳофаза қилиш. Дарслик. Ўзбекистан нашриёти. Тошкент 2002.

Internet saytlari

1. [http:// www.lex.uz](http://www.lex.uz) (Ijtimoiy axborot-ta'lim tarmog'i)
2. [http:// www.ziyonet.uz](http://www.ziyonet.uz)(Ijtimoiy axborot-ta'lim tarmog'i)
3. <http://tuit.uz>(Toshkent axborot texnologiyalari universitetining rasmiy veb sayti)
4. <http://eduportal.uz> – O'zbekiston Respublikasining axborot-ta'limi portal
5. <http://www.php.net/> - PHP dasturlash tilining rasmiy sayti
6. <http://www.dasturchi.uz/> - O'zbek dasturchilari portali

```
<html>
<head>
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html; charset=windows-1251" />
<title> Lug'at</title>
<link href="new.css" rel="stylesheet" type="text/css">

<script type="text/javascript"
src="jquery.js"></script>
<script type="text/javascript">
    function runajax()
    {
        var inp0 = $("#inp0").val();
        $.ajax({
            type: "POST",
            data: "key=" + inp0,
            url: "/eng-uzb.php",
            dataType: "json",
            success: function(data)
            {
                //alert(data.english);
                //$("#inp1").val(data.id);
                //var temp = data.english + " " +
data.russian + " " + data.uzbek;
                //$("#p1").text(temp);
                console.log(data);
                var soz = '';
                $.each(data, function(index, value) {
                    soz += "<b>" + value.english + "</b> "
+ value.uzbek + "<br/>";
                });

                $('span').html(soz);
```

```

        }
    })
}
$(document).ready(function(){
    $("#btn0").click(runajax);
});
</script>

</head>
<BODY bottomMargin=0 background="img/bg.gif"
leftMargin=0 topMargin=0 rightMargin=0 marginwidth="0"
marginheight="0">
<table border=0 cellspacing="0" cellpadding="0"
width=819 align="center" bgcolor="#F7F3F7">
    <tr>
        <td background="img/chap.jpg" width="10px"
        rowspan="3">
            <td >  </td>
            <td background="img/ong.jpg" width="9px"
            rowspan="3">
        </tr>
        <tr>
            <td>
                <!-- table2 tanasi -->
                <table align="center" width="100%" border="1"
                bgcolor="#F7F3F7" cellpadding="5" cellspacing="0">
                    <tr>
                        <td width="200" valign="top" >
                            <a href="http://dic.uz/uzb-eng.html"> O'zbekcha
                            - Inglizcha </a> <br>
                            <a href="http://dic.uz/"> English - Uzbek </a>
                        <br>
                            <a href="http://dic.uz/uzb-rus.html"> O`zbekcha
                            - Ruscha </a> <br>

```

```

        <a href="http://dic.uz/rus-uzb.html"> Ruscha -
0`zbekcha</a> <br>
    </td>
    <td>
        <p>Inglizcha - 0'zbekcha lug'atda jami 14,426 ta
so'z bor.</p>
        <p>Inglizcha so'z kiritish:</p>
        <p> <input type="text" id="inp0" style="width:400">
<input type="button" value="Qidir" id="btn0"></p>
        <p>&nbsp;</p>
        <span> &nbsp;</span>

    <br>
    <p>&nbsp;</p>
    <p>&nbsp;</p>

    </td> </tr> </table> <!-- Table2 tanasi ichidon-->
</td> </tr>

<tr><td background="img/footer.jpg" height="35">
<div align="center">
<a href="http://dic.uz" class="savol"> (c)
http://dic.uz - Sherzod</a></div>
</td> </tr>
</table>

</body>
</html>
<html>
<head>
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html;
charset=windows-1251" />
<title> Lug'at</title>
<link href="new.css" rel="stylesheet" type="text/css">

```

```

<script type="text/javascript"
src="jquery.js"></script>
<script type="text/javascript">
    function runajax()
    {
        var inp0 = $("#inp0").val();
        $.ajax({
            type: "POST",
            data: "key=" + inp0,
            url: "/uzb-eng.php",
            dataType: "json",
            success: function(data)
            {
                //alert(data.english);
                //$("#inp1").val(data.id);
                //var temp = data.english + " " +
data.russian + " " + data.uzbek;
                //$("#p1").text(temp);
                console.log(data);
                var soz = '';
                $.each(data, function(index, value) {
                    soz += "<b>" + value.uzbek + "</b>  " +
value.english + "<br/>";
                });

                $('span').html(soz);

            }
        })
    }
    $(document).ready(function(){
        $("#btn0").click(runajax);
    });

```

```

</script>

</head>
<BODY bottomMargin=0 background="img/bg.gif"
leftMargin=0 topMargin=0 rightMargin=0 marginwidth="0"
marginheight="0">
<table border=0 cellspacing="0" cellpadding="0"
width=819 align="center" bgcolor="#F7F3F7">
  <tr>
    <td background="img/chap.jpg" width="10px"
    rowspan="3">
      <td >  </td>
      <td background="img/ong.jpg" width="9px"
      rowspan="3">
    </tr>
    <tr>
      <td>
        <!-- table2 tanasi -->
        <table align="center" width="100%" border="1"
        bgcolor="#F7F3F7" cellpadding="5" cellspacing="0">
          <tr>
            <td width="200" valign="top" >
              <a href="http://dic.uz/uzb-eng.html"> O'zbekcha
- Inglizcha </a> <br>
              <a href="http://dic.uz/"> English - Uzbek </a>
<br>
              <a href="http://dic.uz/uzb-rus.html"> O`zbekcha
- Ruscha </a> <br>
              <a href="http://dic.uz/rus-uzb.html"> Ruscha -
O`zbekcha</a> <br>
            </td>
            <td>
              <p>O`zbekcha - Inglizcha lug'atda jami 27,141 ta
so'z bor.</p>
              <p>O`zbekcha so'z kiritish:</p>

```

```

        <p> <input type="text" id="inp0" style="width:400">
<input type="button" value="Qidir" id="btn0"></p>
        <p>&nbsp;</p>
        <span> &nbsp;</span>

        <br>
        <p>&nbsp;</p>
        <p>&nbsp;</p>
        </td> </tr> </table> <!-- Table2 tanasi ichidon-->
</td> </tr>

<tr><td background="img/footer.jpg" height="35">
<div align="center">
<a href="http://dic.uz" class="savol"> (c)
http://dic.uz - Sherzod</a></div>
</td> </tr>
</table>

</body>
</html>
<html>
<head>
<meta http-equiv="Content-Type" content="text/html;
charset=windows-1251" />
<title> Lug'at</title>
<link href="new.css" rel="stylesheet" type="text/css">

<script type="text/javascript"
src="jquery.js"></script>
<script type="text/javascript">
    function runajax()
    {
        var inp0 = $("#inp0").val();
        $.ajax({

```

```

        type: "POST",
        data: "key=" + inp0,
        url: "/uzb-rus.php",
        dataType: "json",
        success: function(data)
        {
            //alert(data.english);
            //$("#inp1").val(data.id);
            //var temp = data.english + " " +
data.russian + " " + data.uzbek;
            //$("#p1").text(temp);
            console.log(data);
            var soz = '';
            $.each(data, function(index, value) {
                soz += "<b>" + value.uzbek + "</b>  " +
value.russian + "<br/>";
            });

            $('span').html(soz);

        }
    })
}
$(document).ready(function(){
    $("#btn0").click(runajax);
});
</script>

```

</head>

<BODY bottomMargin=0 background="img/bg.gif"
leftMargin=0 topMargin=0 rightMargin=0 marginwidth="0"
marginheight="0">

<table border=0 cellpadding="0" cellspacing="0"
width=819 align="center" bgcolor="#F7F3F7">

```
|  |  |  |  |  | | | | | | | | | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|---|
|  </td>  </tr> |  |  | | --- | --- | | <!-- table2 tanasi -->   |                                                                                                                                                                                                                                                                                                    | |----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------| | <p>O`zbekcha - Ruscha lug'atda jami 3244 ta so'z bor.</p> <p>O`zbekcha so'z kiritish:</p> <p> <input type="text" id="inp0" style="width:400"> <input type="button" value="Qidir" id="btn0"></p> <p>&nbsp;</p> <span> &nbsp;</span>  </td> </tr> </table> <!-- Table2 tanasi ichidon--> </td> </tr> | |----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------| | | | |

```

```

<tr><td background="img/footer.jpg" height="35">
<div align="center">
<a href="http://dic.uz" class="savol"> (c)
http://dic.uz - Sherzod</a></div>
</td> </tr>
</table>

```

```

</body>

```

```

</html>

```

```

<?

```

```

if (isset($_POST["key"])) $key = $_POST["key"];

```

```

if (!mysql_connect(localhost, 'root', ''))

```

```

{

```

```

    echo "bo`lmadi";

```

```

    exit;

```

```

}

```

```

mysql_select_db("dic_base");

```

```

$q = mysql_query("SELECT * FROM `eng_uzb` where
`english` like '". $key. "%' LIMIT 0 , 10");

```

```

while(($row = mysql_fetch_array($q))) {

```

```

    $rows[] = $row;

```

```

}

```

```

echo json_encode($rows);

```

```

<?

```

```

if (isset($_POST["key"])) $key = $_POST["key"];

```

```

if (!mysql_connect(localhost, 'root', ''))

```

```

{

```

```

    echo "bo`lmadi";

```

```

    exit;

```

```

}
mysql_select_db("dic_base");
$q = mysql_query("SELECT * FROM `dic_table` where
`russian` like '". $key. "%' LIMIT 0 , 10");

while(($row = mysql_fetch_array($q))) {
    $rows[] = $row;
}

echo json_encode($rows);
<?
if (isset($_POST["key"])) $key = $_POST["key"];

if (!mysql_connect(localhost, 'root', ''))
{
    echo "Ma`lumotlar bazasi bilan ulanib bo`lmadi";
    exit;
}
mysql_select_db("dic_base");
$q = mysql_query("SELECT * FROM `uzb_eng` where `uzbek`
like '". $key. "%' LIMIT 0 , 10");

while(($row = mysql_fetch_array($q))) {
    $rows[] = $row;
}

echo json_encode($rows);
<?
if (isset($_POST["key"])) $key = $_POST["key"];

if (!mysql_connect(localhost, 'root', ''))
{
    echo "bo`lmadi";
}

```

```

        exit;
    }
    mysql_select_db("dic_base");
    $q = mysql_query("SELECT * FROM `dic_table` where
    `uzbek` like '". $key. "%' LIMIT 0 , 10");

    while(($row = mysql_fetch_array($q))) {
        $rows[] = $row;
    }

    echo json_encode($rows);
    <html>
    <head>
    <meta http-equiv="Content-Type" content="text/html;
    charset=windows-1251" />
    <title> Lug'at</title>
    <link href="new.css" rel="stylesheet" type="text/css">

    <script type="text/javascript"
    src="jquery.js"></script>
    <script type="text/javascript">
        function runajax()
        {
            var inp0 = $("#inp0").val();
            $.ajax({
                type: "POST",
                data: "key=" + inp0,
                url: "/rus-uzb.php",
                dataType: "json",
                success: function(data)
                {
                    //alert(data.english);
                    //$("#inp1").val(data.id);
                }
            });
        }
    </script>
    </body>
    </html>

```

```

        //var temp = data.english + " " +
data.russian + " " + data.uzbek;
        //$("#p1").text(temp);
        console.log(data);
        var soz = '';
        $.each(data, function(index, value) {
            soz += "<b>" + value.russian + "</b> "
+ value.uzbek + "<br/>";
        });

        $('span').html(soz);

    }
    })
}
$(document).ready(function(){
    $("#btn0").click(runajax);
});
</script>

```

```

</head>
<BODY bottomMargin=0 background="img/bg.gif"
leftMargin=0 topMargin=0 rightMargin=0 marginwidth="0"
marginheight="0">
<table border=0 cellpadding="0" cellspacing="0"
width=819 align="center" bgcolor="#F7F3F7">
    <tr>
        <td background="img/chap.jpg" width="10px"
        rowspan="3">
            <td >  </td>
            <td background="img/ong.jpg" width="9px"
            rowspan="3">
        </tr>
        <tr>

```

```

        <td>
        <!-- table2 tanasi -->
        <table align="center" width="100%" border="1"
        bgcolor="#F7F3F7" cellpadding="5" cellspacing="0">
        <tr>
        <td width="200" valign="top" >
                <a href="http://dic.uz/uzb-eng.html"> O'zbekcha
        - Inglizcha </a> <br>
                <a href="http://dic.uz/"> English - Uzbek </a>
        <br>
                <a href="http://dic.uz/uzb-rus.html"> O`zbekcha
        - Ruscha </a> <br>
                <a href="http://dic.uz/rus-uzb.html"> Ruscha -
        O`zbekcha</a> <br>
        </td>
        <td>
                <p> Ruscha - O`zbekchalug'atda jami 3244 ta so'z
        bor.</p>
                <p> Ruscha so'z kiritish:</p>
                <p> <input type="text" id="inp0" style="width:400">
        <input type="button" value="Qidir" id="btn0"></p>
                <p>&nbsp;</p>
                <span> &nbsp;</span>
        </td> </tr> </table> <!-- Table2 tanasi ichidon-->
        </td> </tr>

<tr><td background="img/footer.jpg" height="35">
<div align="center">
<a href="http://dic.uz" class="savol"> (c)
http://dic.uz - Sherzod</a></div>
</td> </tr>
</table>

</body>
</html>

```

```

unit Unit1;

interface

uses
    Windows, Messages, SysUtils, Variants, Classes,
    Graphics, Controls, Forms,
    Dialogs, DB, ADODB, ExtCtrls, StdCtrls, DBCtrls,
    Grids, DBGrids;

type
    TForm1 = class(TForm)
        Panel1: TPanel;
        DataSource1: TDataSource;
        ADOConnection1: TADOConnection;
        ADOTable1: TADOTable;
        DBGrid1: TDBGrid;
        DBMemo1: TDBMemo;
        Memo1: TMemo;
        Button1: TButton;
        OpenDialog1: TOpenDialog;
        Button2: TButton;
        ADOTable2: TADOTable;
        ADOConnection2: TADOConnection;
        Button3: TButton;
        DBNavigator1: TDBNavigator;
        procedure Button1Click(Sender: TObject);
        procedure Button2Click(Sender: TObject);
        procedure Button3Click(Sender: TObject);
    private
        { Private declarations }
    public
        { Public declarations }

```

```

    end;

var
    Form1: TForm1;

implementation

{$R *.dfm}

procedure TForm1.Button1Click(Sender: TObject);
begin
    if OpenFileDialog1.Execute then
        memo1.Lines.LoadFromFile(OpenDialog1.FileName);
end;

procedure TForm1.Button2Click(Sender: TObject);
var eng, uzb, s, c: string;
    i, k : integer;
begin
    for i := 0 to memo1.Lines.Count - 1 do
        begin
            s := memo1.Lines.Strings[i];
            c := '';
            for k := 1 to Length(s) do
                if (s[k] = ':') then break;

            uzb := copy(s, 1, k - 1);
            eng := copy(s, k + 2, Length(s));
            //ShowMessage(eng + #13#10 + uzb);

            ADOTable1.Insert;
        end
    end;
end;

```

```

        ADOTable1.FieldName('English').AsString :=
eng;
        ADOTable1.FieldName('Uzbek').AsString := uzb;
        ADOTable1.Post;

    end;
end;

procedure TForm1.Button3Click(Sender: TObject);
var eng : string;
begin
    //ADOTable1.First;

    while (not ADOTable1.Eof) do
    begin

        if (ADOTable1.FieldName('English').AsString =
NULL) then ADOTable1.Next;

        ADOTable2.Insert;
        ADOTable2.FieldName('English').AsString :=
ADOTable1.FieldName('English').AsString;
        ADOTable2.FieldName('Uzbek').AsString :=
ADOTable1.FieldName('Uzbek').AsString;
        ADOTable2.Post;

        ADOTable1.Next;
    end;
end;

end.

```